

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

ФЕДЧИШИН Надія Орестівна

УДК 37.013.2:316.32 (430) «18/19»

**РОЗВИТОК ІДЕЙ ГЕРБАРТІАНСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ
В ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ НІМЕЦЬКОМОВНИХ КРАЇН
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ХХ ст.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Дрогобич – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор
Вихрущ Анатолій Володимирович,
Тернопільський національний економічний
університет, кафедра психологічних
та педагогічних дисциплін, завідувач.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Локшина Олена Ігорівна,
Інститут педагогіки НАПН України,
відділ порівняльної педагогіки, завідувач;

доктор педагогічних наук, професор
Заболотна Оксана Адольфівна,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини,
кафедра іноземних мов, завідувач;

доктор педагогічних наук, професор
Квас Олена Валеріївна,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
кафедра психології, професор.

Захист дисертації відбудеться 7 грудня 2016 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 36.053.01 у Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка за адресою: 82100, Львівська обл., м. Дрогобич, вул. Івана Франка, 24, 2-й поверх, к. 20.

З дисертацією можна ознайомитися на сайті <http://ddpu.drohobych.net> та в бібліотеці Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка за адресою: 82100, Львівська обл., м. Дрогобич, вул. Лесі Українки, 2.

Автореферат розіслано 4 листопада 2016 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Т.І. Пантюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Розвиток демократичних процесів в Україні, вплив нових інформаційних технологій, посилення глобалізації вимагають докорінного реформування системи національної освіти. Тенденції та перспективи функціонування освітніх систем цікавлять учених багатьох країн. Визначенню оптимальних шляхів розв'язання проблем освітньої діяльності сприятиме ретельне вивчення світових надбань, його урахування і використання досвіду минувшини в процесі модернізації вітчизняної педагогічної науки і практики.

Успішне здійснення реформування галузі національної освіти пов'язане з вивченням досягнень видатних мислителів. Позбавлення від ідеологічних стереотипів уможлиблює участь у діалозі культур, що охоплює й освітньо-виховну галузь як джерело соціального, культурного і професійного розвитку людини. Використання у педагогічному процесі сучасної національної науки найкращих зразків зарубіжної педагогіки визначають пріоритетні напрями навчання та виховання підростаючого покоління.

Для успішного розв'язання стратегічних завдань освіти, науки та виховання доцільно ретельніше вивчати розвиток європейської педагогічної думки з метою творчого використання, урахування і практичного застосування.

Важливим складником у системі освіти є історія педагогіки, оскільки вона поєднує в собі традиції освіти у таких вимірах, як розвиток осередків освіти, становлення її окремих ланок, аналіз форм, методів, принципів і змісту навчання, їх генетико-історичну апробацію (подальший розвиток чи занепад). У працях О. Сухомлинської наголошено на вагомості екскурсу в історію розвитку педагогіки, пошуку передового досвіду закордоння, які можуть стати підвалинами сучасної науки.

Педагогічна персонологія як один із пріоритетів сучасності передбачає системне вивчення теоретичної спадщини наукових шкіл минулого. Досі не опубліковані в повному обсязі українською мовою праці Я.А. Коменського, Й.-Ф. Гербарта. Досягнення послідовників видатного німецького педагога майже не використовуються. Зауважимо, що в минулі роки відомі вчені (В. Алексєєв, С. Анан'їн, А. Анастасієв, Н. Бауман, С. Балей, Ф.-Е. Бенеке, А. Волошин, Г. Врецьона, П. Каптерев, О. Левітський, М. Дебольський, М. Демков, Ф. Діттес, М. Запольський, С. Любомудров, Л. Модзалевський, О. Музиченко, М. Пирогов, К. Ушинський та ін.) розглядали окремі аспекти теоретичної спадщини Й.-Ф. Гербарта та його послідовників. Однак цілісної системної оцінки цієї німецької педагогічної школи немає до сьогодні.

Для розуміння закономірностей розвитку історико-педагогічної науки важливе значення мають праці С. Гончаренка, М. Євтуха, С. Золотухіної, В. Кременя, Н. Ничкало, О. Сухомлинської та ін. Порівняльно-педагогічні дослідження з окремих аспектів розвитку освіти за кордоном здійснили Н. Абашкіна, Н. Авшенюк, Н. Бідюк, Т. Вакуленко, А. Вихрущ, Г. Воронка, В. Гаманюк, В. Жуковський, О. Заболотна, Л. Зязюн, А. Каплун, В. Кемінь, Т. Кошманова, Н. Лавриченко, М. Лещенко, О. Локшина, О. Матвієнко,

Н. Мукан, О. Огієнко, Л. Пуховська, І. Руснак, А. Сбруєва, В. Федяєва, М. Чепіль та інші вчені.

За сучасних умов набуло актуальності вивчення впливу глобалізаційних процесів на розвиток освіти, що знайшло відображення в працях І. Зязюна, О. Квас, Н. Ничкало, О. Огієнко, М. Пантюка, О. Савченко, О. Сухомлинської, М. Тадеєвої; теорії та методики підготовки вчителя (О. Дубасенюк, А. Кузьмінський, О. Лавріненко, С. Сисоєва, Л. Хомич та ін.); визначення шляхів формування світового освітнього простору (Т. Десятов, З. Малькова, Л. Пуховська та ін.). Здійснюються спроби аналізу процесуальних характеристик, досягнутих результатів та перспективних можливостей інтеграції освіти в межах геополітичних регіонів (Н. Бідюк, Є. Бражник, В. Гаманюк, Н. Лавриченко, О. Локшина, Л. Чулкова та ін.).

Досягнення Й.-Ф. Гербарта і його школи привертали значну увагу як в умовах минувшини, результатом чого стало накопичення вітчизняного та зарубіжного історико-педагогічного досвіду, так і сьогодення (В. Вихрущ, В. Галузинський, С. Гончаренко, О. Заякін, М. Євтух, В. Кравець, В. Піскунов, О. Сухомлинська та ін.).

У німецькомовній науковій літературі вивченням ідей гербартіанської педагогіки займалися Е. Ангальт (E. Anhalt), В. Асмус (W. Asmus), Д. Беннер (D. Benner), Й. Бліднер (J. Bliedner), Р. Болле (R. Bolle), В. Брецінка (W. Brezinka), Г. Букк (G. Buck), М. Вінклер (M. Winkler), Б. Вінче (B. Vincze), Ф. Вісманн (F. Wißmann), К. Гайнце (K. Heinze), К. Герденіч (C. Gerdenitsch), Й. Гопфнер (J. Hopfner), Б. Доллінгер (B. Dollinger), П. Зедлер (P. Zedler), В. Клінгберг (B. Klingberg), Р. Коріанд (R. Coriand), Р. Кошнітцке (R. Kowschnitzke), Р. Кьоренц (R. Körenz), К. Мартенс (C. Martens), Й. Мейер (J. Meyer), П. Метц (P. Metz), Е. Мюллер (E. Müller), Ю. Олькерс (J. Oelkers), К. Пранге (K. Prange), Е. Протнер (E. Protner), Б. Швенк (B. Schwenk), Й. Шльомеркемпер (J. Schlömerkemper), А. Шотте (A. Schotte), Д. Стемпковські (D. Stepkowski), А. Чавдарова (A. Tschavdarova) та ін.

Уплив ідей педагогічних течій країн Заходу на зміст, методи і форми організації навчально-виховного процесу в школах України спричинив появу численних історико-педагогічних розвідок, критичних статей із порушеної в дослідженні проблематики. Серед них особливе місце займає педагогічна концепція гербартіанців, що увиразнює потребу її системного вивчення та цілісного наукового розгляду.

З 90-х рр. ХХ ст. простежуємо зацікавлення педагогікою Й.-Ф. Гербарта та гербартіанців, насамперед у Німеччині. Знаковими для цього стали конференції в Ольденбурзі (1991, 1994, 1996, 2001). 1997 року аналогічний з'їзд відбувається в Єні (центрі німецького гербартіанства через посередництво К.-Ф. Стоя та В. Райна), пізніше – 2005 р. – Сінт Ніклаас (Бельгія), 2007 р. – Галле (Німеччина), 2009 р. – Айхштет-Інгольштадт (Швейцарія), 2011 р. – Варшава (Польща), 2013 р. – Ессен (Німеччина), 2015 р. – Карлсруге (Німеччина).

Актуальність дослідження також зумовлюється необхідністю розв'язання *суперечностей* між:

- досягненнями (теоретична модель, змістові та структурні особливості) гербартіанської педагогіки та змістом численних педагогічних розвідок у європейській історико-педагогічній науці;

- інтеграцією педагогіки, психології, філософії, характерні для гербартіанської педагогіки, та реалізацією цього завдання за сучасних умов;

- теоретичними узагальненнями закономірностей професійної підготовки вчителів і рівнем практичної реалізації цієї проблеми у вищих навчальних закладах;

- рівнем інформаційного забезпечення учасників навчального процесу і виховними аспектами системи ціннісних орієнтацій;

- педагогічною системою Й.-Ф. Гербарта та спробами її вдосконалення представниками його наукової школи;

- широкими потенційними можливостями гербартіанської педагогіки та недостатнім упровадженням цих ідей у систему сучасної педагогічної освіти.

Актуальність започаткованої проблеми, відсутність комплексного історіографічного дослідження діяльності гербартіанців в доробку сучасної педагогічної науки зумовили проведення дослідження **«Розвиток ідей гербартіанської педагогіки в теорії і практиці німецькомовних країн (друга половина XIX – XX ст.)»**.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідницьких робіт кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка – комплексна наукова тема «Українська освіта в контексті трансформаційних суспільних процесів» (номер державної реєстрації 0108U007644); кафедри педагогічних та психологічних дисциплін Тернопільського національного економічного університету «Закономірності розвитку освітніх систем». Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 1 від 26 січня 2012 р.) та узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 3 від 27 березня 2012 р.).

Мета дослідження – розкрити й обґрунтувати особливості, зміст та закономірності гербартіанської педагогіки, виявити етапи, провідні тенденції розвитку інтеграції гербартіанської педагогіки в німецькомовних країнах другої половини XIX – XX ст.

Відповідно до мети, об'єкта, предмета та концепції дослідження були визначені такі **завдання**:

1. Розкрити теоретико-методологічні засади педагогіки гербартіанства в німецькомовних країнах.

2. Запропонувати й теоретично обґрунтувати періодизацію розвитку та виявити основні тенденції гербартіанської педагогіки.

3. Схарактеризувати концептуальні засади гербартіанської педагогіки, авторські дидактичні системи.

4. Визначити теоретичну модель, змістові та структурні особливості гербартіанської педагогіки за умов реформування педагогічної освіти в німецькомовних країнах.

5. Проаналізувати й розкрити шляхи інтеграції гербартіанської педагогіки в освітній простір Німеччини, Австрії, Швейцарії.

6. Провести експертну оцінку значущості розвитку гербартіанських студій за сучасних умов та визначити можливості впровадження прогресивних ідей гербартіанської педагогіки в систему педагогічної освіти України, розробити й обґрунтувати науково-методичні рекомендації.

Об'єкт дослідження: розвиток теоретичних засад педагогіки в німецькомовних країнах.

Предмет дослідження: теорія та практика поширення ідей гербартіанства в педагогіці німецькомовних країн другої половини XIX – XX ст.

Концепція дослідження. Мета роботи, її теоретичний та прикладний характер, специфіка дослідження зумовлюють реконструкцію гербартіанської педагогіки як цілісного феномена з широким спектром наукових пошуків, аналізу й узагальнень.

В основу концепції дослідження покладено розуміння гербартіанської педагогіки як різноаспектної, багатогранної наукової історико-педагогічної парадигми. Генезу гербартіанства розглядаємо в тісному взаємозв'язку із суспільно-політичним та соціально-культурним розвитком німецькомовних країн досліджуваного періоду. Урахування ретроспективних особливостей, теоретичний рівень концепції зумовлюють з'ясування низки вихідних положень, дефініцій, без яких неможливе розуміння сутності гербартіанської педагогіки. Особливого значення при цьому набуває аналіз історії розвитку освіти та виховання на німецькомовних землях, утвердження гербартіанства як цілісної системи.

Гербартіанська педагогіка розглядається як педагогічна система, обґрунтована представниками наукової школи Й.-Ф. Гербарта (Л. фон Штрюмпель, Т. Вайтц, Г. Гартенштайн, М.-В. Дробіш, Ф.-В. Дьорпфельд, К. Кербах, К.-В. Магер, Г.-А. Лінднер, В. Райн, К.-Ф. Стой, О. Фрікк, Т. Фогт, Т. Ціллер, О. Вільманн), які в нових історичних умовах запропонували розв'язання актуальних питань виховання, дидактики, педехнології.

Модель дослідження ґрунтується на спільних (гуманістичне спрямування гербартіанства, акцент на психолого-педагогічній підготовці, концентрація навчання, пошук нових моделей навчального й виховного процесів, якісна підготовка вчителя, вдосконалення системи підвищення кваліфікації педагогів) та відмінних аспектах гербартіанської парадигми (зміст релігійного навчання, морально-етичне виховання особистості, оновлення змісту та форм підготовки майбутнього вчителя, що реалізується через школи практики при університетах та педагогічних семінаріях, інтегрований підхід до викладання фундаментальних дисциплін), що сприяє урізноманітненню форм і методів навчання, залучення студентів та вчителів до науково-дослідницької роботи.

Хронологічні межі дослідження охоплюють другу половину XIX – XX століття. За нижню межу умовно взято початок активної діяльності послідовників Й.-Ф. Гербарта, які після смерті видатного педагога (1841) розпочали процес популяризації та подальшого розвитку його педагогічної системи. Верхня межа обумовлена активною діяльністю «Спілки наукової педагогіки», зростанням інтересу до спадщини послідовників Й.-Ф. Гербарта – знакова конференція в

Сінт-Ніклаасі (регенерована «Спілка гербартіанців») (Бельгія, 2005 р.). Зауважимо умовність верхньої межі, оскільки аналіз праць початку ХХІ ст. дає підставу зробити висновок, що використання досягнень наукової школи Й.-Ф. Гербарта набуває дедалі більшого розмаху.

Територіальні межі дослідження охоплюють німецькомовні країни, що за певних історичних періодів становили різні державно-політичні системи ХІХ – початку ХХ ст.: Пруссія, Швейцарія, Німецька імперія (1871 – 1918), Австро-Угорщина (1867 – 1918), у яку були інтегровані Австрія, частина сьогоднішньої Німеччини, Угорщина, Хорватія, Словенія, Австрійське Примор'я, Чехія, Східна Галичина, Буковина, Закарпаття; ХХ ст.: Німеччина, Австрія, Швейцарія.

Методологічну основу становлять: філософська, психологічна й педагогічна парадигми наукового пізнання гербартіанської педагогіки; історико-культурний підхід до розкриття особливостей становлення і розвитку педагогіки гербартіанства в європейському освітньому просторі загалом і в німецькомовному зокрема; принцип єдності теорії і практики; системний підхід як підґрунтя для вироблення теоретичної моделі, змістових та структурних особливостей гербартіанської педагогіки за умов реформування педагогічної освіти; концептуальні положення щодо професійної підготовки вчителя; порівняльно-педагогічний підхід до аналізу розвитку ідей гербартіанської педагогіки в німецькомовних країнах; структурно-функціональний підхід як основа при вивченні головних складників педагогічної системи авторських дидактичних концепцій. Діяльнісний і синергетичний підходи уможливили різнобічний аналіз теорії і практики гербартіанської педагогіки в німецькомовних країнах в означений період як багатовекторного складного педагогічного феномена.

Методи дослідження. Для розв'язання завдань використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів, а саме: *евристично-бібліографічний* (виявлення, підбір, систематизація наукової, навчально-методичної літератури, оригінальних праць, архівних матеріалів, документів, періодичних видань); *історичний* (для визначення ступеня наукового осмислення, аналізу особливостей розвитку теорії і практики гербартіанської педагогіки у різних регіонах німецькомовних країн); *історико-генетичний* (для визначення чинників, причиново-наслідкових зв'язків становлення і розвитку гербартіанства); *біографічний* (вивчення поглядів, втілення ідей у навчальний процес гербартіанців, їх внеску у розвиток теорії і практики, підготовки вчителя); *контент-аналіз, метод теоретичного аналізу та синтезу* (для вивчення й аналітичного опрацювання джерел дослідження, обґрунтування теоретичних та методологічних основ гербартіанства); *герменевтичний* (аналіз ідей гербартіанців, інспекторів шкіл, громадських діячів); *історико-компаративістський* (зіставлення ефективності використання форм, методів, засобів гербартіанської педагогіки в різних країнах та на окремих етапах розвитку); метод *періодизації* (для обґрунтування періодизації розвитку гербартіанської педагогіки); *експертний* (аналіз проблем з оцінкою результатів діяльності гербартіанства); *розробка прогностичного сценарію* (встановлення логічної послідовності досягнень гербартіанської педагогіки та необхідності формування можливих подій).

Джерельна база дослідження. На різних етапах наукового пошуку було використано 989 джерел, у тому числі 746 зарубіжних. Основу дослідження становлять: педагогічна література гербартіанців (оригінальні праці: підручники, монографії, навчальні посібники, статті, довідникові, документальні видання); педагогічна література досліджуваного періоду: монографії, дисертації, автореферати, статті, матеріали конференцій (педагогічні, історико-педагогічні, філософські, психологічні); наукові, навчально-методичні, публіцистичні роботи досліджуваного періоду, що висвітлюють проблему розвитку ідей гербартіанської педагогіки у німецькомовних країнах. Використано фактологічні матеріали Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (м. Київ), бібліотеки Інституту педагогіки АПН України (м. Київ), Державної науково-педагогічної бібліотеки імені В.О. Сухомлинського, Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника, бібліотек Львівського національного університету імені Івана Франка, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, бібліотек Берлінського ім. Гумбольдта, Бохумського, Ганноверського, Єнського, Ляйпцізького, Ольденбурзького, Мюнхенського університетів (Німеччина);

філософські, педагогічні, соціологічні, соціально-економічні, політичні монографічні наукові праці дослідників з питань становлення, розвитку й функціонування гербартіанської педагогіки;

матеріали вітчизняних і зарубіжних періодичних видань, збірників наукових праць – «Журнал Министерства Народного Просвещения», «Педагогический сборник, издаваемый при Главном Управлении военно-учебных заведений», «Русская мысль», «Филологическое обозрение» (кінця ХІХ – початку ХХ ст.), окрема група джерел – публікації таких періодичних видань: «Известия АПН РСФСР», «Народное образование», «Начальная школа», «Новые исследования в педагогических науках», «Советская педагогика», «Открытое образование», «Перспективы. Вопросы образования. Мыслители образования», «Педагогіка», «Рідна школа», «Шлях освіти», німецькомовні часописи: «Jahrbuch des Vereins für wissenschaftliche Pädagogik» (Щорічник Співки наукової педагогіки), «Zeitschrift für Pädagogik» (Журнал педагогіки), «Pädagogische Rundschau» (Педагогічний огляд), «Paedagogica Historica. Internationale Zeitschrift für Geschichte der Pädagogik» (Міжнародний журнал історії педагогіки), «Beiträge zur Lehrerbildung» (Нариси з підготовки вчителя), «Berufsbildung» (Професійна освіта), «Berufsforschung in Wissenschaft und Praxis» (Професійні дослідження в науці і практиці), «Berufspädagogische Zeitschrift» (Професійно-педагогічний часопис), «Bildung und Erziehung» (Освіта і виховання), «Der pädagogische Blick» (Педагогічний погляд), «Die deutsche Schule» (Німецька школа), «Erziehung und Unterricht» (Виховання і навчання), «Internationale Zeitschrift für Erziehungswissenschaft» (Міжнародний журнал з науки про виховання), «Jahrbuch für historische Bildungsforschung» (Щорічник досліджень історії освіти), «Jahrbuch für Lehrerforschung» (Щорічник розробок вчителя), «Praxis Grundschule» (Практика початкової школи), «Pädagogik» (Педагогіка), «Pedagogika», «Pädagogische Beiträge» (Педагогічні нариси), «Pädagogische Blätter» (Педагогічні записки), «Pädagogische Forschung» (Педагогічні дослідження), «Pädagogische

Führung» (Педагогічне управління), «Pädagogisches Forum» (Педагогічний форум), «Psychologie in Erziehung und Unterricht» (Психологія у вихованні і навчанні), «Schule und Psychologie» (Школа і психологія), «Schweizerische Zeitschrift für Bildungswesens» (Швейцарський журнал педагогіки), «Vergleichende Pädagogik» (Порівняльна педагогіка), «Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Pädagogik» (Щоквартальник наукової педагогіки), «Wissenschaftliche Pädagogik» (Наукова педагогіка), «Zeitschrift für erziehungswissenschaftliche Forschung» (Журнал педагогічних досліджень) та ін., монографії, статті, матеріали науково-практичних конференцій тощо.

Організація дослідження. Науковий пошук здійснювався упродовж 2010 – 2016 рр. й охоплював три етапи:

на *першому етапі* (2009 – 2010) – теоретично осмислено проблему, розроблено науковий апарат і поняттєво-термінологічний інструментарій дослідження, програму дослідження; здійснено бібліографічний аналіз і первинну обробку дослідницьких матеріалів щодо сутності й змісту ключових понять дослідження; вивчено історичну, філософську, психологічну, педагогічну літературу з проблеми розвитку гербартіанської педагогіки; обґрунтовано концептуальні й методологічні засади дослідження гербартіанства;

на *другому етапі* (2011 – 2014) здійснено історико-педагогічний і порівняльний аналіз основних ідей, концепцій, досвіду гербартіанської педагогіки в німецькомовних країнах; обґрунтовано періодизацію гербартіанства; систематизовано фактологічний матеріал з метою розкриття структури гербартіанських ідей, сучасних підходів до їх реалізації; проаналізовано документи щодо розвитку гербартіанства й забезпечення якості підготовки вчителя на міжнародному, регіональному, національному рівнях; за темою дослідження здійснено науково-дослідницьке стажування в Берлінському університеті ім. Гумбольдта (стипендія ДААД); розроблено авторський курс «Педагогічна теорія гербартіанства»;

на *третьому етапі* (2015 – 2016) узагальнено результати наукових пошуків; виявлено закономірності, провідні тенденції розвитку гербартіанської педагогіки в розвинених німецькомовних країнах; окреслено перспективи творчого застосування конструктивних ідей зарубіжного досвіду в практиці реформування вищої освіти в Україні; здійснено верифікацію й апробацію одержаних у ході дослідження результатів; визначено напрями подальших досліджень проблеми.

Упродовж усіх етапів здійснювалася апробація результатів науково-дослідницької роботи в статтях; доповідях і виступах на міжнародних науково-практичних конференціях в Україні і за кордоном (Німеччина, Польща, Російська Федерація); під час безпосередньої співпраці з експертами в галузі гербартіанства Німеччини, Австрії, Швейцарії, Польщі, Болгарії, Угорщини, Словенії, Японії.

Наукова новизна і теоретичне значення результатів дисертаційного дослідження полягають у тому, що:

вперше системно проаналізовано діяльність наукової школи Й.-Ф. Гербарта (Л. фон Штрюмпель, Т. Вайтц, Г. Гартенштайн, М.-В. Дробіш, Ф.-В. Дьорпфельд,

К. Кербах, К.-В. Магер, Г.-А. Лінднер, В. Райн, К.-Ф. Стой, О. Фрікк, Т. Фогт, Т. Ціллер, О. Вільманн), а також визначено вплив гербартіанства на розвиток світової педагогічної науки;

цілісно досліджено педагогіку гербартіанства другої половини XIX – XX ст. (формування особистості вчителя; розвиток педагогічної освіти; обґрунтування теоретичних засад гербартіанства в контексті становлення педагогіки в Європі);

схарактеризовано теоретичну модель, змістові та структурні особливості гербартіанської педагогіки в процесі реформування педагогічної освіти: теоретична концепція, удосконалення наукової педагогіки та її широке впровадження у практику, модель формальних ступенів з психологічним висновком щодо їх вибіркового застосування, обґрунтування педагогічної науки і практики за допомогою етичної християнської основи, особлива педагогічна підготовка вчителя-практика (професіоналізм та автономія вчительських кадрів).

На основі комплексного аналізу гербартіанської педагогіки *виокремлено* періоди, що зумовлені найбільш значущими змінами у змісті, напрямках, ідеях, принципах і завданнях навчально-виховного процесу: *перший (1841 – 1867 рр.)* – період становлення нової наукової школи – діяльність безпосередніх учнів Й.-Ф. Гербарта (Л. фон Штрюмпель, Г. Гартенштайн, М.-В. Дробіш, К.-В. Магер), засновано центр гербартіанської практичної філософії у Ляйпцізі, започатковано видання часописів «Журналу точної філософії в дусі нового філософського реалізму» («Zeitschrift für exakte Philosophie im Sinne des neueren philosophischen Realismus») та «Щорічника Спілки наукової педагогіки» («Jahrbuch des Vereins für wissenschaftliche Pädagogik»); розкрито взаємозв'язок результатів теоретичної етики з практикою життя, зроблено акцент на моральне виховання, на ідеї внутрішньої свободи; *другий (1868 – 1881)* – період популяризації автентичних народознавчих досліджень (заохочення вступу в педагогічні об'єднання, інтерес до наукової педагогіки, публікації навчальних матеріалів для народних шкіл, оприлюднення наукових здобутків, діяльність Т. Ціллера, функціонування «літніх курсів»); *третій (1882 – 1905)* – період розширення мережі педагогічних семінарій (взаємодія університетських семінарій зі школами практики (теоретично-педагогічна підготовка та практично-педагогічна освіта), активна просвітницька та педагогічна діяльність К.-Ф. Стоя та Т. Фогта, збільшення кількості членів спілки гербартіанців в Європі, публікації щорічного збірника праць); *четвертий (1906 – 1921)* – період видання «Щорічника спілки наукової педагогіки» за кордоном, поширення ідей національного виховання, перегляд співіснування школи й церкви, популярність школи В. Райна, новий план для 8-класної народної школи та його «інтелектуальне наповнення»); *п'ятий (1922 – 1927)* – період діяльності учнів Й.-Ф. Гербарта в академічних середовищах (залучення студентства, керування академічними кафедрами, широкі можливості публікації результатів досліджень, виразна наукова діяльність, дидактичний доробок О. Вільманна); *шостий (1928 – 1947)* – період критичної оцінки: консервативне, догматичне сприйняття ідей послідовників Й.-Ф. Гербарта; *сьомий (1948 – 2005)* – повернення до вивчення спадщини Й.-Ф. Гербарта та гербартіанців (активізація гербартіанських студій, діяльність «Спілки гербартіанців», модерна інтерпретація гербартіанства);

визначено пріоритетні напрями діяльності послідовників гербартіанської педагогіки: історична педагогіка, практична педагогіка, філософія виховання, підготовка вчителя і підвищення кваліфікації (професіоналізація вчительства), управління школою (організація, статут), освіта дорослих, лікувальна і спеціальна педагогіка, сприяння обдарованості, релігійна (християнська) педагогіка;

розкрито шляхи інтеграції гербартіанської педагогіки у світовий освітній простір та *розроблено* науково-методичні рекомендації «Педагогічна теорія гербартіанства»;

запропоновано експертну оцінку істориків педагогіки Німеччини, Австрії, Швейцарії та інших країн щодо значущості розвитку гербартіанської педагогіки за сучасних умов.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що до наукового обігу уведено маловідомі в Україні матеріали, документи, науково-педагогічні праці гербартіанців. Матеріали дисертації можуть стати основою для розробки основних положень, концептуальних ідей і теоретичних засад педагогіки ХХІ ст., апробацію результатів дослідження проведено у процесі розробки лекцій та викладання спецкурсу «Педагогічна теорія гербартіанства» для студентів ВНЗ. Результати роботи можуть бути використані при розробці програм і концепцій модернізації системи навчання та виховання; удосконаленні процесу навчання у різних навчальних закладах; у процесі підготовки майбутнього вчителя; підготовці навчально-методичної літератури; розробці та читанні лекційних і проведенні практичних занять з навчальних дисциплін «Педагогіка», «Історія педагогіки», «Порівняльна педагогіка», «Історія зарубіжної педагогіки», підготовці посібників з історії педагогіки, країнознавства.

Впровадження результатів дослідження. Положення, висновки, отримані на основі узагальнення дисертаційних матеріалів, упроваджено в навчальний процес Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (довідка № 934 від 24.05. 2016 р.); Хмельницького національного університету (довідка № 23 від 14.03.2016 р.); ДВНЗ «Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка» (довідка № 72-н від 30.03.2016 р.); Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К.Д. Ушинського (довідка № 10/1-12/452 від 22.04.2016 р.); Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 01-16/659 від 11.05.2016 р.); Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (довідка № 17/151261 від 27.04.2016 р.); ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» (довідка № 931/25 від 17.05.2016 р.).

Особистий внесок здобувача. У працях, опублікованих у співавторстві, особистим внеском здобувача є: у монографії [2] та статтях [33, 64] авторові належить підрозділ про роль гербартіанства в педагогічній думці Європи; у колективній монографії [3] – висвітлення якісної підготовки вчителя в гербартіанській педагогіці; у статті [55] – аналіз реалізації вищої освіти Німеччини; у статтях [57; 61] – висвітлення внеску німецьких педагогів у методику викладання рідної та іноземних мов.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертаційної роботи обговорювалися та отримали позитивну оцінку на науково-методичних семінарах і засіданнях кафедри психологічних та педагогічних дисциплін Тернопільського національного економічного університету (2010 – 2016), кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (2014 – 2016). Основні теоретичні положення й практичні результати дослідження викладено також у доповідях автора на:

– *міжнародних конференціях, читаннях, симпозіумах в Україні*: «Особистість у просторі культури» (м. Севастополь, 2011), «Розвиток особистості та професіоналізму фахівця в системі неперервної освіти в контексті викликів ХХІ ст.» (м. Чернівці, 2011), «Історичний досвід, стан та перспективи підготовки педагогічних і соціально-педагогічних кадрів до роботи з різними соціальними групами» (м. Чернівці, 2011), «Управління організацією навчально-виховного процесу в середній і вищій школі» (м. Полтава, 2012), «Сучасні тенденції в педагогіці та психології: новий погляд» (м. Одеса, 2012), «Особистість в єдиному освітньому просторі» (м. Запоріжжя, 2012), «Сталий розвиток промисловості та суспільства» (м. Кривий Ріг, 2012), «Педагогіка та психологія: сучасний гуманітарний вимір» (м. Київ, 2012), «Міжнародне співробітництво в освіті в умовах глобалізації» (Ялта-Форос, 2012), «Українська педагогіка 20-х років» (м. Умань, 2012), «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (м. Київ, 2012), «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД» (м. Переяслав-Хмельницький, 2013), «Міжнародне співробітництво в освіті в умовах глобалізації» (м. Алушта, 2013), «Scientific Youth» (м. Луганськ, 2013), «Наука і освіта у глобалізованому світі: традиції, сьогодення, перспективи» (м. Умань, 2013), «Формування мовної особистості в багатоступеневій системі освіти: досвід, реалії, перспективи» (м. Івано-Франківськ, 2013), «Публіцистична комунікація: теорія, історія, сьогодення» (м. Тернопіль, 2013), «Педагогічна теорія і практика в контексті інтеграційних процесів» (м. Тернопіль, 2014), «Розвиток іншомовної компетентності: методичні, психологічні, лінгвістичні аспекти» (м. Тернопіль, 2015), «Актуальні проблеми початкової освіти та інклюзивного навчання у світлі євроінтеграції» (м. Львів, 2016);

– *за кордоном*: «Педагогические трансформации в образовательном процессе: традиции и инновационные тенденции» (РФ, г. Владимир, 2012), «II International Conference on Europe and Science and Technology» (Deutschland, Wiesbaden, 2012), «Teoretyczne i praktyczne innowacje naukowe» (Polska, Kraków, 2013), «European Applied Sciences: modern approaches in scientific researches» (Deutschland, Stuttgart, 2013), «Perspektywy rozwoju badań naukowych w 21 wieku» (Polska, Szczecin, 2013), «Einheimische Begriffe und Disziplinentwicklung» – 7. Fachtagung der internationalen Herbart-Gesellschaft (Deutschland, Essen, 2013), «Wpływ badań naukowych» (Polska, Bydgoszcz, 2013), «European ideas in the works of famous educationalists: past, present and future perspectives» (Polska, Łódź, 2013), «Nauka i Odrodzenie XXI stolecia: Teoria, Praktyka i Innowacje» (Polska, Opole, 2013), «Wychowanie w rodzinie. Konteksty historyczne i współczesne» (Polska, Jelenia Góra – Szklarska Poręba 2014), «Wie lernt man erziehen? Zur Didaktik der

Pädagogik» - 8. Fachtagung der internationalen Herbart-Gesellschaft (Deutschland, Karlsruhe, 2015);

– *всеукраїнських*: «Порівняльно-педагогічні студії – 2010» (м. Київ, 2010), «Розвиток української та польської освіти і педагогічної думки (XIX – XXI ст.)» (м. Львів, 2011), «Формування професіоналізму фахівця в системі безперервної освіти» (м. Переяслав-Хмельницький, 2012), «Педагогічна компаративістика – 2012: трансформації в освіті зарубіжжя та український контекст» (м. Київ, 2012), «Інноваційні підходи до організації науково-методичної роботи з педагогічними працівниками в умовах компетентісно зорієнтованої освіти» (м. Рівне, 2012), «Мовна комунікація: наука, культура, медицина», (м. Тернопіль, 2012), «Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії» (м. Рівне, 2012), «Наукова молодь: освіта і наука» (м. Луганськ, 2013), «Інноваційна діяльність, дослідно-експериментальна робота в сучасній освіті» (м. Чернівці, 2013), «Кредитно-модульна система організації навчального процесу у вищих медичних (фармацевтичному) навчальних закладах України на новому етапі» (м. Тернопіль, 2013), «Педагогічна компаративістика – 2013: трансформації в освіті та український контекст» (м. Київ, 2013), «Концептуальні засади професійного розвитку особистості в умовах євроінтеграційних процесів» (м. Київ, 2014), «Педагогічна компаративістика – 2014: якісний вимір освіти зарубіжжя та український контекст» (м. Київ, 2014), «Актуальні проблеми сучасних історико-педагогічних досліджень шкільної освіти» (м. Київ, 2014), «Педагогічна компаративістика – 2015: якісний вимір освіти зарубіжжя та український контекст» (м. Київ, 2015), «Педагогічна компаративістика – 2016: освітні реформи та інновації у глобалізованому світі» (м. Київ, 2016), «Сучасні інновації в медичній освіті і науці та подальші шляхи реалізації Закону України «Про вищу освіту» у вищих медичних (фармацевтичному) навчальних закладах Міністерства охорони здоров'я України» (м. Тернопіль, 2016);

– *регіональних*: «Українська професійна мова: історія і сучасність» (м. Тернопіль, 2014), «Освіта і медицина в добу глобалізації: вітчизняний та зарубіжний контекст» (м. Тернопіль, 2014).

Публікації. Результати дослідження відображено у 65 публікаціях, із яких 57 написано без співавторів. Основні наукові результати дисертації представлено: 1 одноосібною монографією, 2 – колективними, 24 одноосібними публікаціями у фахових наукових виданнях України, 9 – у закордонних виданнях (Німеччина, Польща, Росія), включених до міжнародних наукометричних баз, 29 – в інших журналах та матеріалах конференцій.

Кандидатську дисертацію «Дидактична система Йоганна Фрідріха Гербарта та її вплив на розвиток вітчизняної освіти» (спеціальність 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки) захищено 12 листопада 2009 р., у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника, її матеріали в тексті докторської не використано.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (989 найменувань, з них 746 позицій – іноземними мовами), містить 28 таблиць,

9 рисунків, 32 додатки. Загальний обсяг дисертаційної роботи – 644 сторінки, основний зміст викладено на 376 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, доцільність її наукової розробки; визначено об'єкт, предмет, мету; встановлено хронологічні та територіальні межі дослідження; викладено концепцію, охарактеризовано методологічні й теоретичні основи; розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення, подано відомості про апробацію і впровадження отриманих результатів, публікації, структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі – **«Передумови становлення гербартіанської педагогіки»** – на основі педагогічних джерел проаналізовано особливості реформування системи освіти німецькомовних країн, розкрито оцінку діяльності гербартіанців в історії педагогіки, виявлено відмінності між поглядами Й.-Ф. Гербарта й гербартіанців.

На основі аналізу наукових джерел визначено, що історія педагогічної думки країн Західної Європи представлена широким спектром різноманітних педагогічних течій та концепцій. Ефективність загальноосвітньої школи залишалася важливим показником ступеня розвитку країни, її економічного, соціально-технічного потенціалу та міжнародного авторитету. Відтак відзначено, що формування особистості забезпечувалося саме освітою, яка разом з наукою ставала найбільш пріоритетними сферами життєдіяльності.

Детермінативний аналіз розвитку педагогічної науки та практики дає підставу стверджувати, що в центрі уваги перебувала дослідницька робота, яку проводила світова педагогічна громадськість у пошуках шляхів удосконалення шкільної освіти. Яскравим підтвердженням цього стала діяльність дослідників історії педагогіки кінця XIX – початку XX ст. Ретроспективний аналіз загальної характеристики історії педагогіки Німеччини початку XX ст. вченими (В. Алексеев, С. Анан'їн, Ю. Бауман, Н. Дебольський, М. Демков, Н. Запольський, П. Каптерев, Л. Модзалевський, О. Музиченко, П. Наторп, Ф. Паульсен, М. Пирогов, К. Ушинський), згодом (Ш. Ганелін, М. Даденков), а також сучасниками (А. Джуринський, А. Духавнева, Д. Латишкіна, М. Левківський, О. Микитюк, А. Піскунов) доводить, що розвиток гербартіанської течії був складним, суперечливим, проблемним.

Спираючись на здобутки німецьких істориків педагогіки, встановлено, що гербартіанству і його вченню, які впродовж XX ст. не залишалися поза увагою вчених та дослідників різних країн, в історіографії педагогіки відведена роль своєрідного феномена-подразника. Ця течія представлена такими видатними в педагогічній науці (не лише Німеччини) іменами: Л. фон Штрюмпель (1812 – 1899), Т. Вайтц (1821 – 1884), Г. Гартенштайн (1808 – 1890), М.-В. Дробіш (1802 – 1896), Ф.-В. Дьорпфельд (1824 – 1893), К. Кербах (1846 – 1905), К.-В. Магер (1810 – 1858), В. Райн, (1847 – 1929), К.-Ф. Стой (1815 – 1885),

Г.-А. Лінднер (1828 – 1887), О. Фрікк (1832 – 1892), Т. Фогт (1835 – 1906), Т. Ціллер (1817 – 1882), О. Вільманн (1839 – 1920) та ін.

На основі теоретичного аналізу ми з'ясували, що гербартіанська педагогіка розглядається як складна багатогранна педагогічна система (актуальні питання дидактики, виховання, педєутології і психології), обґрунтована представниками наукової школи Й.-Ф. Гербарта.

У ході дослідження виявлено, що «гербартіанство» викликало неоднозначне ставлення, оскільки в працях гербартіанців можна було віднайти не лише різні інтерпретації ідей Й.-Ф. Гербарта, але й авторські оригінальні ідеї, важливі для педагогічної теорії і практики. Гербартіанці обрали вченого як певний орієнтир, а, вивчаючи його праці, інтерпретуючи їх, вони формулювали власні моделі, керуючись цікавими за постановкою завданнями. Не залишено поза увагою приписані гербартіанству: «звуження теоретичних перспектив, скорочення формулювань та нівелювання навчально-технологічних моделей».

Доведено, що німецькі школи та університети ХІХ ст., здобувши авторитет і визнання, стали престижними в Європі. До прикладу, Австрія в часи неоабсолютизму намагалася надолужити прогалини в освіті й вибудувати шкільництво за німецькою моделлю.

На основі вивчення наукових джерел теоретично обґрунтовано становлення педагогіки як навчального предмету в німецькомовних країнах: інституційне реформування університетів, спроби розв'язання питання забезпечення народних шкіл якісно підготовленими педагогами, виокремлення в навчальних планах педагогіки у статусі самостійної науки, створення однойменних кафедр з висококваліфікованими професорськими кадрами в цій галузі (у Відні (1865) успішний захист першої докторської дисертації з педагогіки (Т. Фогт)).

З'ясовано, що популяризація ідей гербартіанців вийшла далеко за межі Європи. З метою поширення вчення гербартіанців 1889 року засновано педагогічну семінарію при імператорському університеті в м. Токіо. Встановлено, що слухачами стали випускники цього університету, кваліфіковані вчителі основної школи та дослідники педагогіки, які упродовж двох років вивчали педагогічну концепцію гербартіанців. Система навчання у семінарії була зорієнтована на практику німецьких університетів у контексті підготовки вчителів для середньої школи й завершувалася випускним іспитом.

У площині нашого дослідження виявлено відмінності між Й.-Ф. Гербартом та гербартіанцями. У рефлексіях істориків педагогіки: Д. Беннера (D. Benner), В. Бьома (W. Böhm), Г. Ваймера (H. Weimer), Б. Гернера (B. Gerner), Г.-М. Ельцера (H.-M. Elzer), Г. Енгельбрехта (H. Engelbrecht), В. Клінгберга (B. Klingberg), К. Кноппа (K. Knoor), Г. Кронена (H. Kronen), Г. Люббе (H. Lübbe), П. Люндгрена (P. Lundgreen), М. Маєра (M. Mayer), П. Менкка (P. Menck), А. Мессера (A. Messer), Ю. Олькерса (J. Oelkers), К. Пранге (K. Prange), А. Ребле (A. Reble), В. Русса (W. Russ), А. Фогеля (A. Vogel), Г. Шерера (H. Scherer), М. Шваба (M. Schwab), К.-Е. Яйсманна (K.E. Jeismann)) та ін. диференційовано відмінності в поглядах Й.-Ф. Гербарта та його послідовників щодо педагогічних категорій: «формальні ступені» (Formalstufen), «культурно-історичні ступені навчання» (kulturhistorische Stufen des Unterrichts), «концентрація навчання»

(Konzentrationsunterricht), «підготовка вчителя» (Lehrerbildung), «теорія навчального плану» (Lehrplantheorie), «морально-релігійне виховання» (sittlich-religiöse Erziehung), «підвищення кваліфікації вчителя» (Lehrerfortbildung). Доведено помилковість твердження щодо закритості гербартіанської течії, відсутності суперечностей.

Зважаючи на особливості дефініцій «морально-релігійні уявлення», «педагогічний такт», «культурно-історичні ступені навчання», встановлено, що гербартіанці (Т. Ціллер, К.-Ф. Стой та ін.) акцентували увагу на розвитку дитини відповідно до психологічних законів і рекомендували добір розвивального матеріалу, дотримуючись ідеї про культурно-історичні ступені, й на цій основі підготували та обґрунтували «систему навчального плану», що відрізняло й суперечило поглядам їх учителя.

У другому розділі – **«Теоретичні основи сутності і змісту гербартіанства (друга половина XIX ст.)»** – схарактеризовано діяльність «Спілки наукової педагогіки» з акцентом на домінуванні теологічного спрямування в педагогіці, описано модернізовану концепцію педагогічного управління, висвітлено гуманістичну спрямованість гербартіанства, зацентовано на структурних і змістових особливостях гербартіанської педагогіки.

Як показало дослідження, 1868 року учнями та послідовниками Й.-Ф. Гербарта заснована «Спілка наукової педагогіки», яка успішно функціонувала до 1927 р. Гербартіанство як течія набуло значної популярності в другій половині XIX ст. у Німеччині та поширилося у Європі та світі. Виявлено, що до сьогодні педагогічні кола багатьох країн з'ясовують питання інтересу до феномену гербартіанства, причини його замовчування, засудження, звинувачення, недооцінки й неправильної інтерпретації в історії педагогіки. Наголошено, що університети Єни, Галле та Ляйпціга були цитаделлю гербартіанства. Найбільш вагому роль відіграла кафедра педагогіки Єнського університету, де гербартіанські ідеї впроваджувалися в навчальну практику поколіннями викладачів.

Невід'ємним складником впливу гербартіанської педагогіки на зміст навчально-виховного процесу стали наукові часописи гербартіанців: «Щорічник Спілки наукової педагогіки» («Jahrbuch des Vereins für wissenschaftliche Pädagogik»), «Журнал філософії у дусі нового філософського реалізму» («Zeitschrift für exakte Philosophie im Sinne des neueren philosophischen Realismus»), «Щоквартальник філософської педагогіки» («Vierteljaresschrift für philosophische Pädagogik»), «Журнал філософії та педагогіки» («Zeitschrift für Philosophie und Pädagogik»), у яких відображався науковий дискурс і внутрішня боротьба щодо розуміння освітніх питань: 1) заохочення вступу в об'єднання інших членів; 2) підготовка тем для дослідження; 3) оприлюднення наукових здобутків; 4) поширення інтересу до наукової педагогіки в зарубіжних країнах.

На основі контент-аналізу можна виокремити основні педагогічні ідеї гербартіанців (Табл. 1).

У розділі доведено, що в часописі друкувалися оригінальні статті науковців спілки; перевага надавалася оприлюдненню навчальних матеріалів для народних шкіл, що сприяло першочерговому аналізу методичних проблем, особливо університетських семінарій. З метою наукового обґрунтування педагогічної теорії В. Райн друкував «Щорічник» спілки за кордоном.

Система педагогічних ідей представників гербартіанської педагогіки

Педагогічні ідеї Автори	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
P. Conrad (П. Конрад)	+	+	+	+	+													
F.W. Dörpfeld (Ф.В. Дьорпфель)	+	+	+			+	+	+	+	+	+	+		(+)		+	+	+
M.W. Drobisch (М.-В. Дробіш)	+					+					+			(+)				
F. Exner (Ф. Ексер)	+					+				+	+						+	
O. Flügel (О. Флюгель)	+	+	+		+		+					+	+	+	+	+	+	+
H. Hartenstein (Г. Гартенштайн)						+			+									
K. Just (К. Юст)	+			+	+	+	+	+					+				+	+
H. Kern (Г. Керн)						+												+
G.A. Lindner (Г.-А. Лінднер)	+				+		+				+		+				+	
K.W. Mager (К.-В. Магер)		+	+			+				+				(+)			+	+
W. Rein (В. Райн)		+	+	+	+	+			+	+	+			+(+)	+	+		+
E. von Sallwürk (Е. фон Зальвюрк)	+		+	+			+				+			+				+
K.F. Stoy (К.-Ф. Стой)	+	+	+	+	+	+	+		+	+	+		+	+(+)	+	+	+	+
L. von Strümpell (Л. фон Штрюмпель)	+			+		+										+		
T. Vogt (Т. Фогт)	+	+		+	+	+	+	+			+			+	+	+		
T. Waitz (Т. Вайтц)	+		+	+	+	+	+	+	+	+				+		+		
H. Wiget (Г. Бігер), T. Wiget (Т. Бігер)				+										+		+	+	
O. Willmann (О. Вільманн)	+	+	+		+	+				+	+		+	+	+	+	+	+
T. Ziller (Т. Ціллер)	+	+	+	+	+	+			+	+	+		+	+(+)	+	+	+	+

1. Використання психології у педагогіці. 2. Зміст освіти народної школи. 3. Зміст освіти середньої школи. 4. Теорія формальних ступенів. 5. Наочне навчання. 6. Концентрація навчання. 7. Педагогічна психологія. 8. Пам'ять і мислення. 9. Недільні школи. 10. Питання інтелекту. 11. Інтерес. 12. Дидактика. 13. Аперцепція. 14. Виховуюче навчання (розвивальне навчання). 15. Форми навчання. 16. Культурно-історичні ступені навчання. 17. Підвищення кваліфікації. 18. Сприяння обдарованості.

Засідання спілки проводилися почергово в Ляйпцізі, Єні, Нюренберзі, Штуттгарті, Берліні, Страсбурзі та Єні (до 1922 р.). На засіданнях розглядалися теми, які пізніше обговорювалися та дискутувалися у вузькому колі, у так званих місцевих фахових спілках, та подавалися для подальшого обговорення на центральне засідання.

Установлено, що гербартіанство є класичним прикладом в історії педагогіки як модель наукової школи. Своїми інтерпретаціями педагогіки Й.-Ф. Гербарта

як науки про виховання в універсальному статусі гербартіанці прагнули забезпечити теоретичні основи розуміння навчального процесу. З посиланням на Й.-Ф. Гербарта вони дистанціювалися від навчання, яке лише або виховує, або дає знання, й розширили ідею від *виховуючого* до *розвивального навчання* з акцентом на мистецтві викладання.

На основі проведеного дослідження констатуємо, що в другій половині ХХ ст. історики педагогіки, дидакти повернулися до аналізу критики школи гербартіанців і з'ясували, що свідомо чи несвідомо радикально критичні зауваження повторювалися дослідниками гербартіанства впродовж десятиріч. Їхня школа відповідала (за Т.-С. Куном) усім параметрам наукового об'єднання, яке послідовно захищало власну сукупність ідей, свою модель. Гербартіанці розробили специфічні методи дослідження та форми організації навчання, піклувалися про наукове зростання та поширення своїх основоположних ідей, створювали передумови дискусій з питань педагогіки.

Виявлено, що гербартіанська педагогіка за радянських часів одержала негативну оцінку, що простежується і в європейській історії педагогіки. Критичні закиди гербартіанській педагогіці були спробою перебільшення окремих негативних впливів цієї теорії. Так склався міф про формалізм гербартіанської педагогіки, який тиражувався з покоління до покоління в педагогічній історіографії. Недостатнє вивчення й аналіз гербартіанства спричинилися до появи необґрунтованих стереотипів. Сучасні історики педагогіки Німеччини не ставлять знак рівності між Й.-Ф. Гербартом і гербартіанством. Гербартіанська педагогіка кристалізувалася як самодостатня педагогічна теорія, проте від початку існували розбіжності між окремими напрямками гербартіанства.

З'ясовано, що мету виховання гербартіанцями виведено з практичної філософії Й.-Ф. Гербарта й тим самим репрезентовано уніфіковану науку виховання, а формування морального характеру як головної мети виховання базувалося не на практичній філософії німецького класика, а на християнсько-релігійному світогляді. По-новому розроблено й модернізовано концепцію педагогічного управління. Виховання досягало поставленої мети, коли учень самостійно визначав життєвий шлях.

Стиль управління гербартіанців був не авторитарним, а *педагогічним* у класичному розумінні. Представники гербартіанської течії (Ф.-В. Дьорпфельд, В. Райн, К.-Ф. Стой, Т. Ціллер) довели потреби людини в релігійному навчанні та вихованні й обґрунтували, у такий спосіб педагогічну науку і практику за допомогою етичної християнської основи. Вагоме й ключове слово гербартіанства в другій половині ХІХ ст. підтвердила держава, взявши до уваги освітні ідеї гербартіанської педагогіки з утіленням їх у шкільну практику та професійну підготовку майбутнього вчителя, забезпечивши утвердження педагогіки як науки, на якій ґрунтувалася діяльність учителя, сприяючи більшому професіоналізму й автономії вчительських кадрів.

У третьому розділі – **«Концептуальні засади гербартіанської педагогіки в німецькомовних країнах»** – виокремлено періоди розвитку гербартіанської педагогіки, зумовлені найбільш значущими змінами у змісті, напрямках, ідеях, принципах і завданнях навчально-виховного процесу, розкрито шляхи інтеграції

гербартіанської педагогіки в освітній простір Австрії, Австро-Угорщини, Швейцарії, з'ясовано закономірності розвитку авторських дидактичних систем.

На основі комплексного аналізу гербартіанської педагогіки виокремлено сім періодів: 1841 – 1867 – домінування теологічного спрямування у педагогіці або період діяльності безпосередніх учнів Й.-Ф. Гербарта: Л. фон Штрюмпеля (1812 – 1899), Г. Гартенштайна (1808 – 1890), М.-В. Дробіша (1802 – 1896), К.-В. Магера. Для періоду характерна розробка вчення про основи дидактики, сприйняття гербартіанства як завершеної педагогічної системи, формування морально-релігійного характеру – індивідуальної моралі (ставлення людини до себе самої, взаємини з іншими людьми), ідеї доброчинності (спостереження і дії, сумлінне виконання обов'язків), ідеї внутрішньої свободи (взаємодія у суспільстві) для забезпечення ідеї цивілізованості. 1868 – 1881 рр. – період наукового усвідомлення гербартіанства, який ґрунтувався на автентичних народознавчих позиціях Т. Ціллера (заохочення вступу в об'єднання інших членів, пробудження зовнішнього інтересу до наукової педагогіки, публікації навчальних матеріалів для народних шкіл, підготовка тем досліджень, оприлюднення наукових здобутків, психологічне обґрунтування формальних ступенів, організація роботи спілки вчителів). Мета Т. Ціллера – вибудувати власну концепцію із запропонованими ним змістом, характером, наповненням, методами й принципами навчання на основі педагогіки Й.-Ф. Гербарта та інших авторів і втілити їх у діяльність практичної школи, що дало студентам й викладачам-початківцям можливість підвищувати свій рівень у семінаріях при університетах Єни і Ляйпціга та стало підставою увести до шкільного навчального плану предмети відповідно до складності та років навчання. За часів Т. Ціллера Ляйпцізький університет став центром гербартіанства. На основі аналізу надбань німецьких учених реконструйовано педагогічні міркування Т. Ціллера, які були глибшими та ґрунтовнішими, аніж ідеї Й.-Ф. Гербарта. Його стрижнева ідея – основною метою морального виховання є виховання релігійно-морального характеру, яку гербартіанець обґрунтував з точки зору Біблії, церкви та раціоналізму. Критика навчального плану Т. Ціллера була спрямована проти розміщення навчальних предметів відповідно до розумового розвитку.

В. Райн уникав акцентувати увагу на пріоритетному становищі розвивального навчального матеріалу й розподіляв предмети відповідно до історико-гуманітарного і природничо-математичного спрямування та обмежив вплив розумового навчання. Підґрунтя навчально-виховного процесу Т. Ціллера – це концентрація навчання (для будь-якого ступеня навчання, будь-якого класу згідно з метою виховання; матеріал відповідно до культурно-історичних ступенів для розумового розвитку як концентруюча основа) на основі змістового наповнення шкільних предметів. Одним із вирішальних аспектів концентрації навчання стали культурно-історичні (формування і вдосконалення дитячого розуму) та формальні ступені (застосування методів навчання відповідно до психологічних закономірностей: аналізу, синтезу, асоціації, системи, методу).

Доведено, що ефективною передумовою розв'язання цього завдання була підготовка вчителя в академічних навчальних закладах, поєднаних з практичними школами при них задля якісного формування та підготовки майбутнього

викладача вищих навчальних закладів, а також вчителів семінарій, шкільних інституцій та інспекторів. 1882 – 1905 рр. – період інституційного утвердження – поширення педагогічних семінарій, активна просвітительська та педагогічна діяльність К.-Ф. Стоя та Т. Фогта, збільшення кількості членів спілки гербартіанців в Європі, публікації щорічного збірника праць, реформа шкільних інституцій, наукові й практичні конференції для вчителів, гербартіанська доктрина у шкільній практиці. Педагогічна семінарія К.-Ф. Стоя у Єні підготувала за час діяльності понад 600 випускників. З'ясовано, що студенти-теологи отримали практично-педагогічну освіту, що поєднала такі форми організації навчання: практика, рецензування, схоластика. К.-Ф. Стой зреалізував власні теоретичні погляди у школі при семінарії, де застосовував прогресивні методи навчання й виховання (екскурсії, драматизація, ручна праця тощо).

Викладання у практичній школі покладалося винятково на семінаристів під контролем педагога-керівника й здійснювалося відповідно до навчального плану народних шкіл. Невід'ємним складником було різноаспектне, унаочнене навчання, а головним завданням школи – виховання морально-релігійного учня. 1906 – 1921 рр. – період характеризується випуском щорічника спілки за кордоном, акцентом на національному вихованні, переглядом співіснування школи й церкви, історичним викладанням релігії у школах, популярністю школи В. Райна, новим планом для 8-класної народної школи та його «інтелектуальним наповненням»). З'ясовано, що виняткову роль В. Райн відвів збереженню у навчальному плані предмету «Релігія» й підтвердив, що центральне місце в навчальному плані повинно посідати релігійно-християнське навчання. Навчальна програма В. Райна була синтезом навчальних планів Й. Песталоцці та Й.-Ф. Гербарта, в яких поняття інтересу є основою навчання (ступені аперцепції, культурно-історичний розвиток особистості, різносторонній інтерес, принцип виховуючого навчання, виховання морального характеру, мистецтво викладання (Й.-Ф. Гербарт)).

1922 – 1927 рр. – період академічної діяльності гербартіанців (зростаюча кількість студентства, керування академічними кафедрами, широкі видавничі можливості, наукова діяльність). Проведений аналіз дав підставу виокремити наукову діяльність О. Вільманна, який надалі розвинув ідею практичної школи при семінарії, вчення про методи викладання основних дисциплін, про засоби і способи професійного формування фахівця, запропонував дидактичні форми, методи, принципи, удосконалив зміст навчання.

1928 – 1947 рр. – період критичної інтерпретації. Оцінка гербартіанського вчення залишалася переважно критичною: консервативне, реакційне, догматичне і т.д. На початку ХХ ст. такими термінами «атакували» гербартіанство представники реформаторської педагогіки. Гербартіанство оцінювали як застаріле, догматичне вчення, взявши за основу не аналіз оригінальних праць представників, а звичну, повторювану оцінку вторинних і третинних джерел.

1948 – 2005 рр. – повернення до вивчення Й.-Ф. Гербарта та гербартіанців, відновлення діяльності «Спілки гербартіанців» у багатьох країнах (Болгарія, Угорщина, Італія, Швейцарія, Австрія, Польща, Словенія, Японія, Китай).

Дослідники розпочали новий етап вивчення закономірностей гербартіанської педагогіки.

У четвертому розділі – **«Соціально-педагогічні аспекти гербартіанської педагогіки в німецькомовних країнах»** – обґрунтовано значення теорії і практики гербартіанської педагогіки в процесі реформування соціальної педагогіки, проаналізовано проблему підготовки вчителя та розкрито психологічні основи гербартіанської педагогіки.

На основі узагальнення основоположних характеристик визначено, що гербартіанська педагогіка враховувала динаміку змін у суспільстві, результатом чого стала постановка завдань і цілей для підготовки всебічно розвиненої, моральної особистості. З'ясовано, що «Енциклопедичний посібник з педагогіки» В. Райна сприяв закріпленню гербартіанських ідей у німецькій школі й став основою неогербартіанства. Кристалізація полеміки довкола гербартіанства та спад популяризації цієї течії розпочалися на початку ХХ ст. Критиковане експериментальною педагогікою та психологією вчення про методи навчання гербартіанства, спричинило «боротьбу за Гербарта» та його школу (П. Наторп, П. Бергеманн).

У розділі з'ясовано, що гербартіанська педагогіка передбачала забезпечення тісного взаємозв'язку та взаємозумовленості теорії і практики навчання, отримала чітку, докладну розробку й стала доступною широким верствам німецьких педагогів. Досліджено, що гербартіанці зробили основний акцент на дидактичній підготовці вчителя, вказавши з цієї позиції на головні ознаки освіченого, добре підготовленого педагога: педагогічний інтерес, педагогічну здатність міркувати й педагогічний такт. Вони пояснили, що за допомогою дидактичних наукових робіт, взаємодії теорії і практики, спілкування учителя та учня можна досягти педагогічної майстерності. Завдання вчителя – мати ентузіазм, володіти авторитетом і тактом, любов'ю до учня й глибокими знаннями, прогнозувати поведінку в будь-яких ситуаціях, правильно її оцінювати, будувати чіткий план як навчання, так і виховання, здатністю внутрішньо переживати, бачити, відчувати, розуміти і вчити інших, викликаючи при цьому в учнів інтерес.

Аналіз документальних джерел німецькомовних країн переконливо доводить різновекторний характер гербартіанської теорії підготовки вчителя (наукова, теоретична і практична підготовка, в центрі уваги – учень, розв'язання науково обґрунтованих психолого-педагогічних завдань). В. Райн наголосив на діаметрально протилежній думці представників вищих навчальних закладів – важливості симбіозу науковця й професійного вчителя. З'ясовано, що 1842 року К.-Ф. Стой відкрив у Єні педагогічні семінарію та інститут, де нарівні освіти здобували обидві статі, чого не було досі. З 1848 р. у педагогічній семінарії навчалися представники нижчих верств населення. Цей навчальний заклад став моделлю для створення педагогічної семінарії при Ляйпцізькому університеті, а згодом набув поширення у всій Європі.

Встановлено, що, відповідно до урядового «Закону про народну школу» від 1869 року, засновувалися педагогічні семінарії при університетах для підготовки вчителів середньої школи з відновленням у німецьких та австрійських університетах кафедр педагогіки і визнання необхідності вивчення дисципліни

«Педагогіка» з подальшим сприянням кандидатам на отримання професії вчителя у здобутті теоретичних і практичних знань, умінь і навичок. У цьому контексті першочергове завдання педагогічної семінарії університету гербартіанцями вбачалося у подальшому розвитку педагогічної науки та теоретичній і практичній підготовці вчителя-вихователя. В. Райн виокремив у діяльності педагогічної семінарії при університеті Єні завдання, які міг реалізувати лише університет, де практична філософія по-новому акцентувала увагу на питаннях змісту й мети людського життя, емпірична психологія намагалася розкрити закони духовного життя.

Гербартіанцями пояснено, що зміст педагогічної психології є актуальним тоді, коли пояснює свій предмет через своєрідні моделі та аналогії, а науковою мовою педагогічної психології є математика. Всі знання, які ведуть до пізнання, інтелект, ерудиція, обізнаність, наукові висновки та вміння, виникають завдяки взаємодії унаочнення, мислення та застосування (практична діяльність).

Для розуміння суті трансформації гербартіанської педагогіки важливо узагальнити основні напрями теоретичних пошуків у вигляді своєрідної моделі (Рис. 1).

Виявлено увагу гербартіанців до трьох основних формальних ступенів, коли матеріал наочності і результат мислення мають бути відображеними через унаочнення і мислення, й пропозицію по чергово замінювати продуктивні та репродуктивні методи, урахувавши переваги й недоліки: монотонність, що виникає при нецікавому, механічному взаємозв'язку, вивчення напам'ять великих уривків текстів із незрозумілими словами.

З метою підвищення кваліфікації вчителів репрезентативним було заснування у Відні (1868) спеціального закладу – «Педагогіум» («Pädagogium»), де мали можливість удосконалити свою кваліфікацію вчителі народних шкіл.

Доведено важливість висновків гербартіанців щодо окремих ступенів навчального процесу: 1) початковий рівень через перцепцію; 2) середній рівень через перцепцію та асоціативне мислення; 3) вищий рівень через перцепцію, асоціативне мислення й застосування на практиці та пояснення цих явищ з позиції психології, їхнє застосування у педагогічній практиці.

У п'ятому розділі – **«Тенденції розвитку гербартіанської педагогіки в німецькомовних країнах ХХ ст.»** – з'ясовано значення теоретичної спадщини гербартіанців у сучасній історії педагогіки та запропоновано експертну оцінку значущості розвитку гербартіанської педагогіки за сучасних умов. Представники Німеччини, Австрії, Швейцарії, Бельгії, Польщі, Угорщини, Словенії, Болгарії, Японії відповіли на запитання підготовленої нами анкети.

Встановлено, що гербартіанська педагогіка впродовж свого існування зазнала випробувань, невизнання і заборон, проте неухильно демонструвала особливе ставлення до значення й ролі особистості в педагогічному процесі.

Проведений аналіз змісту підготовки майбутніх учителів, запропонований послідовниками Й.-Ф. Гербарта засвідчив, що їх підготовка передбачала проходження практики з поглибленим вивченням питань з етики, психології, педагогіки, методики й проведення практикуму. Узагальнено підтверджена діяльність гербартіанців як педагогів школи «Schulmänner».

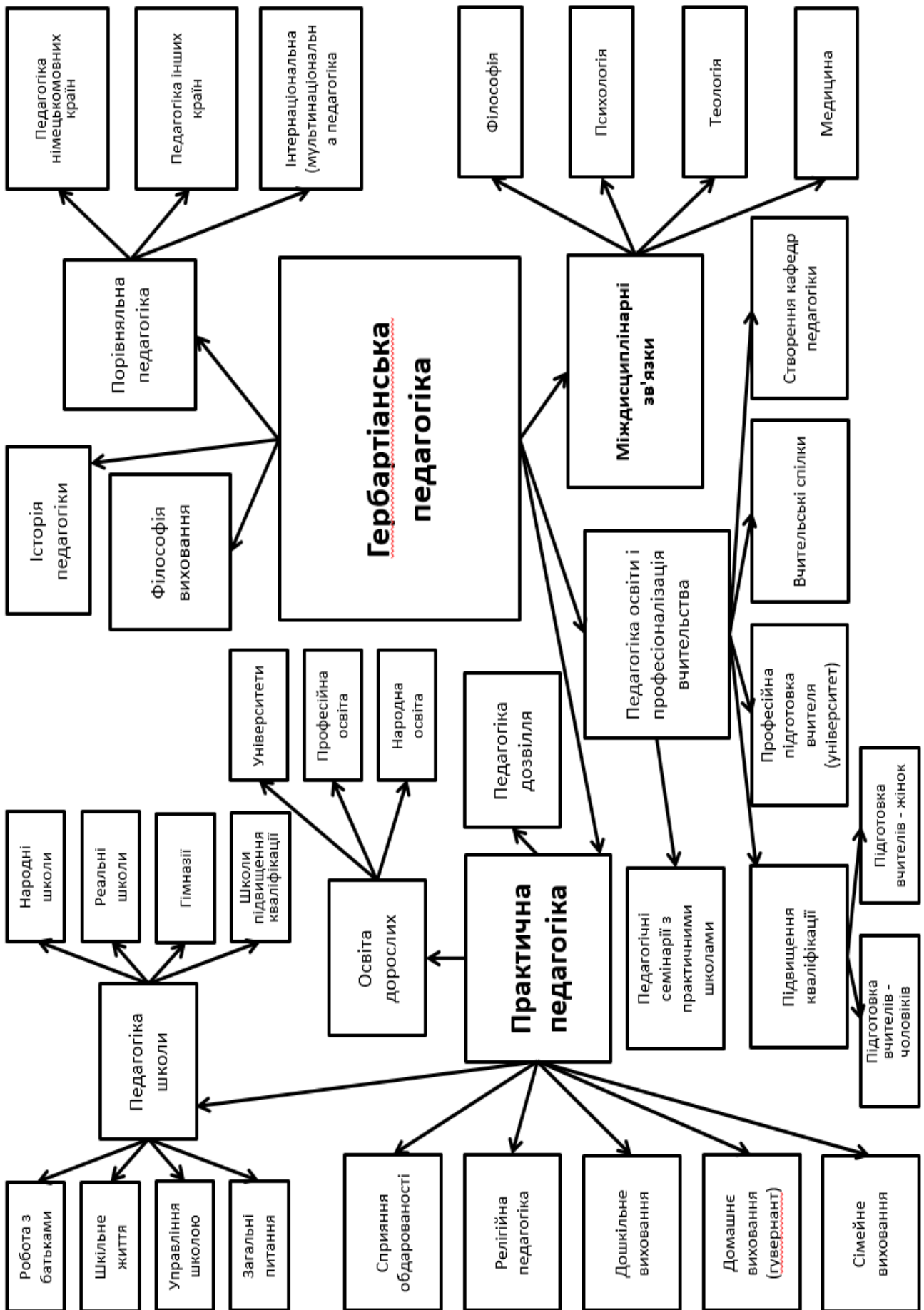

Рис. 1. Модель гербертіанської педагогіки

Експертами різних країн окреслено прогностичні тенденції щодо оцінки, значення і впливу гербартіанської педагогіки на розвиток педагогічної думки. Зокрема, професор, президент Спільки гербартіанців Ротрауд Коріанд (Rotraud Coriand) з Дуйсбурзького університету (Duisburger Universität) м. Ессена та її докторант д-р Томас Мікгаїл (Dr. Thomas Mikhail) з Інституту технологій (Karlsruher Institut für Technologie (KIT)) м. Карлсруге, професор Берлінського університету ім. Гумбольдта (Humboldt-Universität zu Berlin) Дітріх Беннер (Prof. em. Dr. Dr. h. c. Dietrich Benner), м. Берлін, професор університету Фрідріха Шіллера з Єни (Friedrich-Schiller-Universität Jena) Ральф Кьоренц (Prof. Dr. Dr. Ralf Koerrenz), професор Гьоте-університету з Франкфурта-на-Майні (Goethe-Universität, Frankfurt am Main) Йорг Шльомеркемпер (Prof. Dr. Jörg Schlömerkemper) (Німеччина) зазначають, що в педагогічній думці Німеччини вплив Й.-Ф. Гербарта і гербартіанства найбільш чітко виражені в галузі педагогіки середньої школи. Доведено, що гербартіанці (Т. Ціллер, В. Райн) розробили специфічну модель формальних ступенів навчання, яку педагоги й сьогодні вважають одним із основних компонентів дидактичної підготовки вчителя середньої школи. Вплив гербартіанського вчення вони поширюють і на «професійно-теоретичні основи» педагогіки та підтверджують це історіографією педагогіки Німеччини. Р. Коріанд та Т. Мікгаїл звертають увагу на протиставлення гербартіанців авторам реформаторської педагогіки. Це також могло стати причиною, чому вчення гербартіанства не було належним чином представлене в німецькій педагогіці. Відповідаючи на запитання щодо гербартіанців, вчення яких найбільше вплинуло на розвиток педагогічної теорії і практики їхніх країн, експерти з Німеччини (Д. Беннер, Р. Коріанд, Р. Кьоренц, Т. Мікгаїл, Й. Шльомеркемпер) називають Т. Ціллера (модель формальних ступенів навчання) та В. Райна (питання підвищення кваліфікації вчителя, літні курси для вчителів, експериментальна школа при університеті Єни).

Йоганна Гопфнер (J. Hopfner), Клаудія Герденіч (C. Gerdenitsch) з університету Грац (Австрія), Беатрікс Вінче (B. Vincze) – професор університету імені Лоранда Етвеша (Угорщина) відзначили реформування гімназій та університетів на початку 50-х рр. XIX ст. за ініціативи Л. Туна (L. Thun), Ф. Екснера (F. Exner) та Г. Бонітца (H. Bonitz), прихильників філософії та педагогічних поглядів Й.-Ф. Гербарта і його школи. Оплотом гербартіанства в Австро-Угорщині стали кафедри педагогіки та психології Празького університету, де написані підручники з педагогіки, емпіричної психології, якими послуговувалися в усій Австро-Угорщині.

Швейцарськими істориками педагогіки (Петер Метц та Юрген Олькерс) вказано на чотирьох представників гербартіанства у своїй країні: Франсуа Гукс (François Guex) і Ернест Бріод (Ernest Briod) у Лозанні та Теодор Вігет і Пауль Конрад у Хурі. На педагогічну думку Лозанни безпосередній вплив мали гербартіанці Єни. У кантоні Берн Е. Шнайдер (Ernst Schneider) представляв обидві версії вчення: як К.-Ф. Стоя, так і Т. Ціллера. Досить інтенсивне сприйняття гербартіанських ідей відбулося у трьох євангельських центрах з підготовки вчителів: Берні, Ааргау та Цюриху. На думку П. Метца, що саме звідти дано поштовх дискусійного обговорення програм, навчальних планів і матеріалів,

методів навчання у всій Швейцарії, і підтверджує думку сучасників, що ініціативи гербартіанців та викликаний ними інтерес з-поміж учительства викликали зацікавлення їх ідеями й отримали успіх у впровадженні цих поглядів у навчальний процес.

Ю. Олькерс відзначив, що гербартіанство безпосередньо долучилося до розвитку професійної підготовки вчителя, проте після Першої світової війни в педагогічній літературі фактично залишилася теорія формальних ступенів, до чого найбільше доклав зусиль П. Петерсен. Швейцарські вчені наголошують на неприпустимості твердження, що гербартіанство сьогодні випало з дискусійного поля зору й згадується лише в контексті історичної оцінки. Вони опираються на аналіз досліджень своїх сучасників (Е. Ангальта, Й. Гопфнер, П. Метца) і підтверджують, що ідеї реформаторської педагогіки не змогли витіснити погляди гербартіанців, оскільки саме гербартіанство представило концепцію реформування школи в контексті реформаторської педагогіки. Вони радять звернути увагу на концепцію гербартіанців щодо якісної підготовки професійного рівня вчителя. Вивчаючи публікації своїх сучасників у Швейцарії, науковці звертають увагу на апелювання гербартіанців до полеміки проти катехитичних методів навчання, а їхні пропозиції замінити краще обґрунтованими з педагогічної, психологічної й методичної точки зору формальними ступенями, а також дискусію з приводу енциклопедичності традиційних навчальних матеріалів та програм і намагання замінити їх зорієнтованими на розвиток дитини культурно-ступеневими навчальними планами та засобами.

Даріуш Стемпковскі (D. Stepkowski) з Варшавського католицького університету імені кардинала С. Вишинського (Польща) підтверджує доцільність вивчення й аналізу історико-педагогічних тем і зазначає, що вони заслуговують на ретельне дослідження, у тому числі й педагогіка гербартіанства. Відстежуючи вплив ідей Й.-Ф. Гербарта на становлення системи освіти Польщі, він відзначає зростаючий інтерес до вчення класика німецької педагогіки та його школи й вказує на відсутність перекладів їхніх праць з педагогіки, психології та філософії польською мовою. На тлі значної кількості досліджень у Німеччині, Австрії, Угорщині, Італії професор Д. Стемпковскі засвідчує наявність інтересу польських науковців до порушеного питання (близько 60 публікації у каталогах Національної бібліотеки Варшави).

Карлос Мартенс (Carlos Martens), професор Католицького університету у м. Брюсселі (Katholieke Universiteit Brussel) (Бельгія), робить акцент на замовчуванні Й.-Ф. Гербарта в Бельгії до 1885 р. Лише 1886 р. опубліковано педагогіку Й.-Ф. Гербарта, а згодом ознайомлено освітянську громадськість з поглядами Т. Ціллера та В. Райна, передусім з ідеями формальних ступенів та концентрації навчання. К. Мартенс вказує на результат таких публікацій: з 1896 до 1912 р. понад 20 вчителів, директорів навчальних закладів, шкільних інспекторів узяли участь у літніх курсах В. Райна у Єні. К. Мартенс зазначає, що вчення Й.-Ф. Гербарта та гербартіанців ширилося на бельгійській землі через Францію та Нідерланди і з 1900 р. надовго увійшло до системи підготовки вчительства в Бельгії, особливо ідеї аперцепції, концентрації навчання й формальних ступенів. Педагоги державних навчальних установ Бельгії позитивно оцінили вчення

Й.-Ф. Гербарта та гербартіанців, визнання отримали ідеї В. Райна. Представники католицької школи відкинули гербартіанські погляди загалом, проте від 1910 р. у навчальному процесі широко використовувалася дидактика Отто Вільмана.

За свідченням завідувача кафедри педагогіки університету м. Марібор (Maribor) (Словенія) Едварда Протнера (Prof. Edvard Protner), введення ідей гербартіанства у словенську педагогіку уможливило міжнародний педагогічний дискурс з метою вдосконалення насамперед дидактичних питань, що забезпечило більш високий академічний рівень. Питання професійної підготовки вчителя залишалося відкритим, і саме повернення до наукових основ гербартіанства уможливило доступність теоретичних знань та необхідність практичних навичок. Професор Е. Протнер звернув увагу на необізнаність педагогів Словенії з оригінальними працями гербартіанців і підтвердив домінування в педагогічних освітніх закладах навчання, яке ґрунтувалося на працях Г.-А. Лінднера.

Доктор педагогіки Будапештського університету імені Лоранда Етвеша, завідувач кафедри педагогіки Б. Вінче (Beatrix Vincze) (Угорщина), як і професор Софійського університету Святого Климента Охридського А. Чавдарова (Albena Chavdarova) (Болгарія), підтвердили вплив у другій половині XIX ст. педагогіки Й.-Ф. Гербарта та гербартіанців на розвиток шкільної системи Угорщини і Болгарії через посередництво угорського педагога-гербартіанця М. Кармана (Mor Karman) та хорватського представника у Болгарії С. Базарічека (Stjepan Basaricek). Експерти зацентрували увагу на здобутті освіти педагогами-співвітчизниками в німецькомовних країнах, їх ознайомленні з німецькими освітніми реформами.

Швейцарець Петер Метц та представник Японії Йохі Кіухі аналізують учення гербартіанства як наукову парадигму з теоретичним фундаментом, системними висновками, зі світовим поширенням його позицій і значною кількістю прихильників, виокремлюють мережу наукових спілок, об'єднань, які проводили низку симпозіумів, конференцій, засідань. У Швейцарії та Японії проведено реформування навчальних закладів. Дослідники стверджують, що цей вплив був різноплановим, дуже часто використовували гербартіанську теорію педагогіки реформаторського напрямку, не посилаючись на гербартіанців. Критично налаштовані до гербартіанської концепції Г. Кершенштайнера (G. Kerschensteiner) (1914) і Г. Гаудіга (H. Gaudig) (1917) пристосували теорію формальних ступенів, повторюючи в процесі трудового навчання її послідовність, згодом – Г. Рот (Heinrich Roth) (1957) і Г. Аєблі (Hans Aebli) (1983) у відтворенні концентрації навчання й зв'язок з формальними ступенями. Експерти констатують використання реформаторською педагогікою основних ідей гербартіанства.

ВИСНОВКИ

У дисертації узагальнено досвід використання гербартіанської педагогіки в німецькомовних країнах другої половини XIX – XX ст. Результати проведеного дослідження засвідчили досягнення мети, розв'язання поставлених завдань і уможливили формулювання таких **висновків**:

1. Період другої половини XIX – першої половини XX ст. у педагогіці ознаменувався виникненням нових педагогічних концепцій, систем, експериментальних шкіл, педагогічних теорій, стимулюючи тим самим розвиток педагогічної науки і практики. У XIX ст. діяла плеяда видатних педагогів, які обґрунтували нові засади організації навчально-виховного процесу. Педагогічний дискурс потребував нового прочитання, вивчення, аналізу, оскільки ці педагогічні ідеї, народжені в XIX ст., особливо в його другій половині, заклали підвалини сучасної педагогічної думки в усьому розмаїтті.

З'ясовано, що педагогіка XIX ст. проходила складний процес утвердження в ранзі науки. Вирішальним було подолання принципових труднощів, зокрема, несумісність теорії та практичних завдань, відсутність системи професійної підготовки вчителів і вихователів.

Педагогіка як навчальний предмет в університетах мала завдання реалізувати практичну мету: допомогти майбутньому вчителю в отриманні навичок виховання й запропонувати теоретичні основи мистецтва виховання. Відповідно до мети, педагогіка поєднувала нормативні (ідеал особистості на основі етики та вчення про мораль) та емпіричні (вчення про досвід) знання. В.-Е. Мільде, А.-Г. Німейєр вважали педагогіку симбіозом учення про виховання та навчання; запозиченням основ з інших предметів, особливо етики, психології, історії шкільництва і філософської думки. Педагогічна теорія користувалася практичними досягненнями теологів, колишніх учителів гімназій, народних шкіл, викладачів семінарій, які досягли рівня університетських професорів.

Герbartіанство ввійшло у педагогіку як продовження ідей видатного мислителя, спадщина якого обговорюється та не втрачає актуальності до наших днів. 1868 року учнями та послідовниками Й.-Ф. Гербарта заснована «Спілка наукової педагогіки», яка успішно функціонувала до 1927 р. Герbartіанство як течія бере свій початок від німецького педагога й набула значного поширення в другій половині XIX ст. у Німеччині та інших країнах. Оцінка герbartіанського вчення залишається переважно критичною (консервативне, реакційне, догматичне). На початку XX ст. саме такими термінами характеризували герbartіанство представники реформаторської педагогіки, водночас вибравши для себе інші атрибути: реформаторське, прогресивне, нове вчення. Така однобічна критика (щоправда, були й винятки), збереглася майже до кінця XX ст.

2. Об'єктивно оцінюючи Й.-Ф. Гербарта, не варто недооцінювати і концепцію герbartіанства. Доведено, що з-поміж представників герbartіанства були видатні теоретики, як, до прикладу, О. Вільманн та В. Райн. Герbartіанці – суперечливе поєднання концепцій, проте і приклад для аналізу генези теоретичної парадигми, процесу розвитку наукової школи, її виникнення, розквіту та занепаду. Герbartіанство є прикладом для пояснення першочергових проблемних напрямів педагогіки: питання архітекτονіки в педагогіці; проблематики трансформацій загальної педагогіки; поступу від системної теорії до педагогічного вчення; поєднання теорії і практики; підготовки професійного вчителя; діалектики педагогічного реформізму та консерватизму. Герbartіанство може бути взірцем педагогічної герменевтики, тобто інтерпретації педагогічних текстів: вплив теорії; проблематика «схематизації»; проблема суперечливої структури

педагогічного зв'язку між теорією і практикою. Гербартіанська педагогіка має практичне спрямування, оскільки її представники намагалися пристосувати педагогіку до потреб школи.

Ляйпціг став центром подальшого розвитку і поширення наукової школи гербартіанців (1861 р. – видання «Журналу точної філософії у дусі нового філософського реалізму» («*Zeitschrift für exakte Philosophie im Sinne des neueren philosophischen Realismus*»); 1862 р. – заснування педагогічної семінарії в Ляйпцізі за керівництва Т. Ціллера; 1868 р. – утворення «Спільки наукової педагогіки» («*Verein für wissenschaftliche Pädagogik*»), вихід «Щорічника Спільки наукової педагогіки» («*Jahrbuch des Vereins für wissenschaftliche Pädagogik*») та інших періодичних часописів.

3. Виходячи з окреслених чинників та характеру, динаміки розвитку гербартіанської педагогіки, виокремлено основні періоди, що зумовлені найбільш значущими змінами у змісті, напрямках, ідеях, принципах і завданнях навчально-виховного процесу: перший – заснування центру гербартіанської практичної філософії (Ляйпціг), започаткування «Журналу точної філософії у дусі нового філософського реалізму» («*Zeitschrift für exakte Philosophie im Sinne des neueren philosophischen Realismus*») та «Щорічника Спільки наукової педагогіки», пояснення взаємозв'язку результатів теоретичної етики з практикою життя, акцент на моральному вихованні, ідеї внутрішньої свободи; другий – заохочення вступу в об'єднання, зовнішній інтерес до наукової педагогіки, публікації навчальних матеріалів для народних шкіл, підготовка тем досліджень, оприлюднення наукових здобутків, діяльність «літніх курсів»; третій – обґрунтування змісту, форм, методів навчання в педагогічних семінаріях (теоретично-педагогічна підготовка та практично-педагогічна освіта), просвітительська та педагогічна діяльність К.-Ф. Стоя і Т. Фогта, а також інших послідовників Й.-Ф. Гербарта, збільшення кількості членів спільки гербартіанців в Європі, публікації щорічного збірника праць; четвертий – обґрунтування змісту теологічної освіти, випуск щорічника спільки за кордоном, поширення ідей національного виховання, популяризація ідей школи В. Райна, створення нового плану для народної школи; п'ятий – зростання кількості студентів у педагогічних семінаріях, піднесення педагогіки до рангу академічної науки, забезпечення взаємозв'язку та взаємозумовленості теорії і практики навчання, керування академічними кафедрами, широкі можливості для популяризації, наукова діяльність прихильників спільки; шостий – критика вчення гербартіанців у Німеччині та за її межами представниками реформаторської педагогіки, ігнорування ідей гербартіанства в наукових колах; сьомий – зростання уваги до вивчення праць Й.-Ф. Гербарта і гербартіанців, їх поширення за допомогою електронних засобів інформації, регулярні науково-практичні симпозиуми в різних європейських країнах, неупереджені дослідження представниками різних країн теоретичних основ гербартіанства.

Доведено, що Т. Ціллер є педагогом-реформатором, який об'єднав наукову педагогіку з християнською. З метою отримання концептуально-інтегрованого дослідження дидактики і підготовки вчителя він докладно обґрунтував й структурував шкільний та соціально-педагогічний напрями, на практиці втілював

свої ідеї. Це стало можливим завдяки заснуванню низки навчальних інституцій та виданню наукової періодики. Успіх школи Т. Ціллера можна розглядати в багатьох площинах, зокрема як результат науково зорієнтованого дослідницького центру, динамічної практично спрямованої спільноти дослідників.

4. Узагальнюючи теоретичні здобутки Т. Ціллера, Т. Фогта та В. Райна, відзначаємо усвідомлення зростаючої потреби щодо використання у навчальному плані основ національного виховання. Т. Ціллер пропонував увести до навчального плану дитячого садка народні легенди, німецькі казки. У своєму навчальному плані він урахував надбання інших країн. В. Райн також закликав використовувати національно-соціальні теми. Т. Ціллер визначив мету виховання на релігійних засадах, що не сприяло привабливості його педагогіки, але релігійний аспект поєднав у гербартіанській педагогіці дві суперечливі тенденції педагогіки ХІХ ст.: християнство й науковість. Замість того, щоб обґрунтувати педагогіку однобічно з позиції віри, релігійних догм чи розуму, у його вченні об'єдналися релігія, етика та психологія.

Наприкінці ХІХ ст. основи гербартіанства зазнали особливо гострої критики. Представники експериментальної педагогіки подавали свої пропозиції. Невдоволення пояснювалося двома причинами: для вчителів школи ХІХ ст. гербартіанська педагогіка виявилася недостатньо пристосованою, а для педагогів-реформаторів ХХ ст. – сконцентрованою на особі вчителя, схематичною.

Гербартіанців сприймали як наукову спілку, яка захищала власне бачення головних педагогічних та психологічних проблем. К.-Ф. Стой, Т. Ціллер, В. Райн розробили специфічні методи дослідження та форми організації, піклувалися про наукове зростання і можливе подальше поширення своїх ідей. Водночас гербартіанці намагалися винести певні питання на відкриті дискусії. Їхні погляди мали успіх, оскільки по-новому інтерпретувалися й були використані для розв'язання проблемних питань шкільництва і фахової підготовки вчителя. Ураховуючи, що здебільшого конструктивні ідеї та педагогічний досвід гербартіанців все ще не актуалізовані, їхнє творче застосування у подальшому сприятиме реформуванню системи національної освіти України загалом, окрім того, забезпечуватиме і належну фахову підготовку вчителів.

5. Наукова школа гербартіанців спричинила появу великої кількості педагогічних теорій та практичних вказівок, сприяла розв'язанню низки дидактичних проблем. Збережений гербартіанцями релігійний компонент, пояснювався, по-перше, із вимоги самовизначення, по-друге, зі свободи релігії. Квінтесенцією цього для гербартіанців була *душа*, яка наповнювала світ невід'ємністю субстанції «Я».

Представники наукової школи були переконані, що здібності дитини залежать від її природи, а їх реалізація – від зовнішнього впливу. Гербартіанська педагогіка була індивідуально зорієнтованою, виховання спрямоване на індивідуальність, і, відповідно, розкривався педагогічний зв'язок *учитель – учень*. У різнобічності інтересів гербартіанці вбачали ідеал, який може розкрити всю повноту розумового й духовного життя. Під «різносторонністю інтересів» гербартіанці розуміли рушійну силу, котра спонукає до розумового й духовного життя. Запропонованим школою Т. Ціллера формальним ступеням (аналіз – синтез –

асоціація – метод – функція) відповідають виокремлені Й.-Ф. Гербартом чотири етапи навчання.

Концепція педагогічного управління гербартіанцями була не просто запозичена, а по-новому опрацьована й модернізована. Управління, дисципліна та виховання мають власну мету, а тому, на переконання гербартіанців, стиль управління в жодному разі не повинен бути авторитарним, а педагогічним у класичному розумінні. Гербартіанська педагогіка створила передумови для освітньої політики, практики, де пануватимуть креативне навчання, належний відпочинок, релігійне осмислення сенсу життя.

На противагу поширеній прагматичній педагогіці школи, гербартіанці розглядали науковість як передумову мистецтва навчання. Науковість підготовки вчителя обґрунтувалася у двох теоретичних концепціях: раціонального такту та конструктивності уявлень у поєднанні з навчанням. Найбільш ефективною, цікавою і визнаною була вимога професійності; що популярнішою ставала ця ідея, то більшою виявилася кількість студентів, практикантів, учасників літніх курсів, педагогічних семінарій. Гербартіанську концепцію навчання можна порівняти із сьогодишньою пропозицією багатьох педагогічних закладів, які надають теоретичну підготовку з педагогіки, психології, методики та забезпечують практичний аспект шляхом відвідування уроків учителів, взаємовідвідування, пробних уроків.

Реалізації наріжного завдання гербартіанства – підготовці вчителя – слугувала педагогічна семінарія, поєднана зі школою практики, що базувалася на етично-релігійній меті. З'ясовано, що завдання педагогічної семінарії в гербартіанстві були набагато ширшими, аніж змістова підготовка вчителя в Й.-Ф. Гербарта, зокрема, визнавалася множинність освітніх цілей. Виявлено суттєвий вплив гербартіанців на питання дидактики. Саме вони ввели ідею послідовної концентрації навчання, кодифікували почерговість культурно-історичних ступенів, докладно регламентували процес навчання за допомогою теорії формальних ступенів.

Засновані 1842 року в Єні К.-Ф. Стоєм педагогічна семінарія з практичною школою та інститут, у яких здобували освіту нарівні обидві статі, стали моделлю й визначили на декілька десятиріч підготовку педагогічних кадрів не лише Німеччини, але й Австро-Угорщини, Швейцарії й поширилися у країни Балтії (за посередництва діяльності К.-Ф. Стоя), балканські країни (через учнів гербартіанців), країни Східної Європи (Україну – через посередництво професорів Львівського й Чернівецького університетів), Польщу (засобом ґрунтового аналізу польськими вченими німецькомовного блоку гербартіанства), Росію, країни Східної Азії (Японію, Китай засобом аналізу і впровадження гербартіанської концепції вченими Т. Добаші та Е. Марсала).

6. Проведена нами експертна оцінка значення гербартіанської педагогіки представниками різних країн: Р. Коріанд (R. Coriand) м. Ессен, Т. Мікгаїла (T. Mikhail) м. Карлсруге, Д. Беннера (D. Benner) м. Берлін, Р. Кьоренца (R. Koerrenz) м. Єна, Й. Шльомеркемпера (J. Schlömerkemper) м. Франкфурт-на-Майні з Німеччини, Й. Гопфнер (J. Hopfner), К. Герденіч (C. Gerdenitsch) м. Грац з Австрії, Б. Вінче (B. Vincze) м. Будапешт з Угорщини, Ю. Олькерса

(J. Oelkers) м. Цюріх, П. Метца (P. Metz) м. Базель зі Швейцарії, К. Мартенса (C. Martens) м. Брюссель з Бельгії, Д. Стемпковські (D. Stepkowski) м. Варшава з Польщі, А. Чавдарової (A. Chavdarova) м. Софія з Болгарії, Е. Протнера (E. Protner) м. Марібор зі Словенії, Й. Кіухі (Y. Kiuchi) м. Наруто з Японії засвідчила вплив гербартіанства на розвиток освіти. Експерти виокремили специфічну модель формальних ступенів навчання, яку педагоги і сьогодні вважають одним із основних компонентів дидактичної підготовки вчителя, відзначили питання підвищення кваліфікації вчителя, літні курси для вчителів, експериментальні школи при університетах. Вони спростували повторювану тезу щодо некоректної інтерпретації гербартіанцями вчення Й.-Ф. Гербарта й наголосили, що всі важливі позиції у системі освіти Німеччини, Австро-Угорщини, Швейцарії другої половини XIX ст. – початку XX ст. були проведені послідовниками педагогіки гербартіанства, а їх прихильники в цих країнах вважаються реформаторами університетської освіти.

Принципово важливо, щоб в умовах запланованих реформ в Україні зберігалася ідея прийнятності гуманістичних традицій світової та вітчизняної освіти. Саме тому нагальною є необхідність пошуку закордонного педагогічного досвіду, зокрема німецькомовних країн (Німеччини, Австрії, Швейцарії), які втілювали передові ідеї європейської педагогічної думки й мали істотний вплив на становлення педагогічної науки і практики.

Ми пропонуємо оновити зміст навчальних програм з педагогіки та історії педагогіки (підручники, посібники, навчально-методичні праці) щодо впливу гербартіанства на розвиток національних систем освіти у європейських країнах.

Наукова школа Й.-Ф. Гербарта повертається, збагачує педагогічну науку, викликає закономірні дискусії, що є запорукою розвитку освітнього простору.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми. Подальшого дослідження потребує ретроспективна оцінка закономірностей розумового виховання дітей, розвиток наукових педагогічних шкіл, виявлення на засадах компаративістики тенденцій розвитку дидактики в Європі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Монографії

1. **Федчишин Н.** Гербартіанська педагогіка в німецькомовних країнах: теорія і практика : [монографія] / Надія Орестівна Федчишин ; наук. ред. Анатолій Вихрущ. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2015. – Ч. 1. – 625 с.

2. **Fedchyshyn N.O.** J.F. Herbart and Herbartianism in the Padagogical thought of Europe / N.O. Fedchyshyn // European ideas in the works of famous educationalists. Internationalization, globalization and their impact on education / Editors: R. Kucha and H. Cudak. – Lodz : Studia I Monografie, 2013. – 432 s.

3. **Федчишин Н.О.** Якість університетської освіти: актуальні питання теорії та практики : [монографія] / [А.В. Вихрущ, Н.І. Слагіна, Н.О. Федчишин та ін.] ; за ред. А.В. Вихруща, В.Я. Брича. – Тернопіль : ТНЕУ, 2016. – 520 с.

4. **Федчишин Н.О.** Герbartіанство в Японії / Н.О. Федчишин // Вища освіта України. – Додаток 4, Т. VII (25). – 2010. – Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору». – С. 464 – 472.

5. **Федчишин Н.О.** Педагогічні погляди Карла Стоя в контексті герbartіанства / Н.О. Федчишин // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія : зб. статей. – Ялта : РВВ КГУ, 2011. – Вип. 30. – Ч. 2. – С. 150 – 156.

6. **Федчишин Н.О.** Вплив дидактичної системи Й.-Ф. Герbartа на розвиток сучасної теорії навчання / Н.О. Федчишин // Наукова скарбниця освіти Донеччини : науково-методичний журнал. – Донецьк : ДоноблІППО, 2011. – № 1 (8). – С. 150 – 156.

7. **Федчишин Н.О.** Педагогічні інновації кінця XIX – початку XX століття: вітчизняний досвід (на прикладі герbartіанства) / Н.О. Федчишин // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – 2011. – № 2. – С. 278 – 284.

8. **Федчишин Н.О.** Розуміння Й.-Ф. Герbartа в німецькій педагогіці / Н.О. Федчишин // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць / [наук. ред. Г.Г. Філіпчук]. – Чернівці : Рута, 2011. – С. 153 – 161. – (Вип. 556 : Педагогіка та психологія).

9. **Федчишин Н.О.** Навчальний план В. Райна: сутнісна характеристика / Н.О. Федчишин // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць / [наук. ред. Г.Г. Філіпчук]. – Чернівці : Рута, 2011. – С. 190 – 197. – (Вип. 560 : Педагогіка та психологія).

10. **Федчишин Н.О.** Педагогічна психологія Ф.-В. Дьорпфельда / Н.О. Федчишин // Педагогічний альманах : збірник наукових праць / редкол. В.В. Кузьменко (голова) та ін. – Херсон : РПО, 2011. – Випуск 12. – Частина 1. – С. 304 – 310.

11. **Федчишин Н.О.** Генеза освітньої парадигми герbartіанства: виклики часу / Н.О. Федчишин // Вісник Прикарпатського університету. Серія : Педагогіка : зб. статей. – Івано-Франківськ, 2012. – Вип. XLII. – С. 166 – 170.

12. **Федчишин Н.О.** Герbartіанізм Т. Ціллера в контексті педагогіки вищої школи / Н.О. Федчишин // Вища школа : науково-практичне видання. – К., 2012. – № 6. – С. 57 – 64.

13. **Федчишин Н.О.** Психологічні питання герbartіанської педагогіки / Н.О. Федчишин // Медична освіта : науково-практичний журнал. – Тернопіль, 2012. – № 3. – С. 89 – 92.

14. **Федчишин Н.О.** Модель підготовки майбутнього вчителя в педагогіці герbartіанців / Н.О. Федчишин // Медична освіта : науково-практичний журнал. – Тернопіль, 2012. – № 2. – С. 87 – 91.

15. **Федчишин Н.О.** Вплив герbartіанської педагогіки на розвиток української педагогічної науки / Надія Федчишин // Збірник наукових праць

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [гол. ред.: М.Т. Мартинюк]. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. – Ч. 3. – С. 355 – 361.

16. **Федчишин Н.О.** Концепт досвіду гербартіанця Отто Вільманна / Н.О. Федчишин // Гуманітарний випуск. – Додаток 1 до Вип. 27, Т. V (38) : Вища освіта України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору. – К. : Гнозис, 2012. – С. 473 – 480.

17. **Федчишин Н.О.** Гербартіанська педагогіка в Австрії: запитання і відповіді / Н.О. Федчишин // Порівняльно-педагогічні студії : науково-практичне видання. – К., 2012. – № 4. – С. 10 – 14.

18. **Федчишин Н.О.** Г.-А. Лінднер – виразник гербартіанських ідей в Австро-Угорщині / Н.О. Федчишин // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія : зб. статей. – Ялта : РВВ КГУ, 2013. – Вип. 38. – Ч. 1. – С. 255 – 261.

19. **Федчишин Н.О.** Сприйняття гербартіанської педагогіки в Австро-Угорщині (друга половина XIX – XX ст.) / Н.О. Федчишин // Електронний спеціалізований журнал «Науковий вісник Донбасу». – 2013. – № 1. – С. 89 – 95.

20. **Федчишин Н.О.** Розвиток соціальної педагогіки на засадах взаємозв'язку школи та суспільства у контексті гербартіанства / Н.О. Федчишин // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. Вип. L. – Івано-Франківськ, 2013. – С. 40 – 44.

21. **Федчишин Н.О.** Гербартіанство і соціальна педагогіка: забуті сторінки / Н.О. Федчишин // Медична освіта : науково-практичний журнал. – Тернопіль, 2013. – № 4. – С. 82 – 85.

22. **Федчишин Н.О.** Витоки гербартіанської педагогіки в німецькомовних країнах: на прикладі Словенії / Н.О. Федчишин // Людинознавчі студії : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / ред. кол. Т. Біленко (гол. редактор), М. Чепіль, А. Федорович та ін. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2014. – Випуск двадцять дев'ятий. Частина 3. Педагогіка. – С. 206 – 217.

23. **Федчишин Н.О.** Гербартіанство в Хорватії (друга половина XIX – початок XX ст.) як складова розвитку педагогіки / Н.О. Федчишин // Вісник Черкаського університету : збірник наукових праць. Серія «Педагогічні науки». – Черкаси : ЧДПУ, 2014. – № 10 (303). – С. 67 – 72.

24. **Федчишин Н.О.** Особливості підготовки вчителя за посередництвом гербартіанства (друга половина XIX ст.): досвід Болгарії / Н.О. Федчишин // Молодь і ринок : щомісячний наук.-пед. журнал. – Дрогобич, 2015. – № 1 (120). – С. 107 – 112.

25. **Федчишин Н.О.** Гербартіанство: забуті сторінки історії педагогіки / Н.О. Федчишин // Вісник Черкаського університету : збірник наукових праць. Серія «Педагогічні науки». – Черкаси : ЧДПУ, 2015. – № 3 (336). – С. 96 – 101.

26. **Федчишин Н.О.** Гербартіанство в Швейцарії / Н.О. Федчишин // Педагогічні науки : збірник наукових праць. – Херсон : ХДУ, 2016. – Випуск LXXI. Т. 2. – С. 31 – 36.

27. **Федчишин Н.О.** До витоків гербартіанської педагогіки / Н.О. Федчишин // Педагогічні науки : збірник наукових праць. – Херсон : ХДУ, 2016. – Випуск LXIX. Т. 1. – С. 84 – 88.

Статті у закордонних виданнях

28. **Fedchyshyn N.** Die Herbartianismus-Rezeption in der ukrainischen Pädagogik (Ende XIX. – Anfanges XX. Jahrhunderts) / N. Fedchyshyn // Science and Education [Text] : materials of the International research and practice conference «II International Conference on Europeans Science and Technology», Wiesbaden, Juli 27 – 28, 2012 / publishing of fice «Bildungszentrum Rodnike. V.». – Wiesbaden, 2012. – S. 395 – 399.

29. **Федчишин Н.О.** Інституціоналізація навчання та виховання в Німеччині (друга половина XIX – XX ст.) на прикладі гербартіанства / Н.О. Федчишин // Zbiór raportów naukowych «Teoretyczne i praktyczne innowacje naukowe» (29.01.2013 – 31.01.2013). – Kraków : Wydawca: Sp.zo.o «Diamond tradingtour», 2013. – С. 78 – 81.

30. **Fedchyshyn N.O.** Die Herbarts-und-Herbartianismus-Rezeption in der Ukraine (XX. Jahrhundert) / N.O. Fedchyshyn // 2 nd International Scientific Conference «European Applied Sciences: modern approaches in scientific researches»: Volume Papers of the 1st International Scientific Conference (Volume 1). February 18 – 19, 2013. – Stuttgart, 2013. – S. 158 – 160.

31. **Федчишин Н.О.** Змістовий аспект реалізації моделі викладання іноземних мов в педагогіці гербартіанства / Н.О. Федчишин // Zbiór raportów naukowych «Perspektywy rozwoju badań naukowych w 21 wieku» (27-28/02/2013). – Szczecin : Wydawca: Sp. Zo.o. «Diamondtradingtour», 2013. – S. 27 – 29.

32. **Федчишин Н.О.** Особенности подготовки учителя у Й.-Ф. Гербарта и гербартіанской педагогике / Н.О. Федчишин // Forum Pedagogiczny. – Warszawa, 2013. – № 2 (6). – С. 85 – 105.

33. **Федчишин Н.О.** Досвід викладання історії у педагогіці гербартіанства / Н.О. Федчишин, О.І. Пилипишин, М.І. Слободян // Zbiór raportów naukowych «nauka dziś: teoria, metodologia, praktyka» (28.09.2013 – 30.09.2013). – Wrocław : wydawca: Sp. Z o.o. «Diamond trading tour», 2013. – S. 52 – 54.

34. **Федчишин Н.О.** Актуальні проблеми гербартіанства крізь призму соціальної педагогіки // Н.О. Федчишин // Zbiór raportów naukowych. «Nauka i Utworzenie XXI stulecia : Teoria, Praktyka, Innowacje». (29.11.2013 – 30.11.2013). – Opole : wydawca: Sp. Z o.o. «Diamond trading tour», 2013. – S. 41 – 44.

35. **Федчишин Н.О.** Й.-Ф. Гербарт и гербартіанство в европейской истории педагогики / Н.О. Федчишин // Наука и Мир. – Волгоград : Publishing House «Scientific survey», 2014. – № 2 (6). – С. 109 – 111.

36. **Fedchyshyn N.O.** Johann Friedrich Herbart i pedagogika herbartowska w czasach globalizacji Europy / N.O. Fedchyshyn // Wybrane zagadnienia jakości kształcenia i doksztalcania. – Dąbrowa Górnicza, 2014. – S. 93 – 102.

37. **Федчишин Н.О.** Герbartіанство в німецькій педагогіці: розвиток та сприйняття / Н.О. Федчишин // Наша школа (Науково-методичний журнал). – Одеса : Одеський ОІУВ, 2011. – № 5. – С. 12 – 16.
38. **Федчишин Н.О.** Аспекти педагогічної психології Ф.-В. Дьорпфельда в контексті герbartіанства / Н.О. Федчишин // Наша школа (Науково-методичний журнал). – Одеса : Одеський ОІУВ, 2012. – № 5. – С. 14 – 19.
39. **Федчишин Н.О.** Повернення Й.-Ф. Герbartа / Н.О. Федчишин // Розвиток української та польської освіти і педагогічної думки (XIX – XX ст.). Т. 2 : зб. наук. праць / за ред. Д. Герцюка і А. Гаратик. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – С. 338 – 348.
40. **Федчишин Н.О.** Педагогічна думка Німеччини в контексті розвитку освітніх систем / Н.О. Федчишин // Освітній простір. Глобальні, регіональні та інформаційні аспекти : науково-методичний журнал. – Чернівці : Черемош, 2013. – С. 115 – 120.
41. **Федчишин Н.О.** Герbartіанство в німецькомовних країнах: приклад Австро-Угорщини (друга половина XIX ст.) / Н.О. Федчишин // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Педагогічна теорія і практика в контексті інтеграційних процесів». – Тернопіль, 2014. – С. 302 – 309.

Праці апробаційного характеру

42. **Федчишин Н.О.** Герbartіанство: уроки та перспективи / Н.О. Федчишин // Порівняльно-педагогічні студії – 2010 : матеріали науково-практичного семінару 17 червня 2010 р. / за заг. ред. О.І. Локшиної. – К. : Інформаційні системи, 2010. – С. 26 – 27.
43. **Федчишин Н.О.** Поєднання теорії і практики у поглядах В. Райна / Н.О. Федчишин // Особистість у просторі культури : матеріали III Севастопольського Міжнародного науково-практичного симпозиуму 17 вересня 2011 р. – Севастополь : Рібест, 2011. – С. 175 – 177.
44. **Федчишин Н.О.** Релігійні аспекти герbartіанської педагогіки / Н.О. Федчишин // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Управління організацією навчально-виховного процесу в середній і вищій школі», присвячена пам'яті А.С. Макаренка та Всеукраїнські науково-практичні семінари «Управління проектами у сфері науки, освіти, інновації та інформатизації», «Методика управління навчальними закладами» (Полтава, 13 – 14 березня 2012 р.) / за заг. ред. М.В. Гриньової. – Полтава, 2012. – С. 142 – 144.
45. **Федчишин Н.О.** Сутність підготовки вчителя в герbartіанській педагогіці / Н.О. Федчишин // Сучасні тенденції в педагогіці та психології: новий погляд : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 30 – 31 березня 2012 р.). – Одеса : ГО «Південна фундація педагогіки», 2012. – С. 52 – 53.
46. **Федчишин Н.О.** Психолого-педагогічні особливості діяльності університетської семінарії та практичної школи герbartіанця К.-Ф. Стоя /

Н.О. Федчишин // Формування професіоналізму фахівця в системі безперервної освіти : зб. наук. праць за матеріалами II Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 20 – 21 квітня 2012 р. / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний ун-т імені Григорія Сковороди» ; [наук. ред. В.П. Коцур, Д.С. Мазоха]. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – С. 35 – 37.

47. **Федчишин Н.О.** Завдання педагогічної семінарії гербартіанця К.-Ф. Стоя / Н.О. Федчишин // III Міжнародний освітній Форум «Особистість в єдиному освітньому просторі» 26 – 29 квітня 2012 р. : збірник наукових тез / наук. редактори В.В. Пашков, В.В. Савін, А.І. Павленко. – Запоріжжя : ТОВ «Фінвей», 2012. – С. 253 – 255.

48. **Федчишин Н.О.** Виклики у розвитку гербартіанської педагогіки / Н.О. Федчишин // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Сталий розвиток промисловості та суспільства» м. Кривий Ріг 27 – 28 квітня 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kdpu.edu.ua/download/library/Science/conf/Tezy05_2012_16.pdf.ua. – Заголовок з екрана.

49. **Федчишин Н.О.** Гербартіанська педагогіка в контексті компаративістики / Н.О. Федчишин // Педагогічна компаративістика – 2012: аспект обдарованості (трансформації в освіті зарубіжжя та український контекст) : матеріали наук.-практ. семінару (Київ, 11 червня 2012 р.) / за заг. ред. О.І. Локшиної, Н.І. Поліхун. – К. : ТОВ «Інформаційні системи», 2012. – С. 59 – 61.

50. **Федчишин Н.О.** Проблема педагогічного управління в педагогіці гербартіанства / Н.О. Федчишин // Педагогіка та психологія: сучасний гуманітарний вимір : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 8 вересня 2012 р.). – К. : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2012. – С. 37 – 38.

51. **Федчишин Н.О.** Цінність гербартіанської педагогіки у спектрі педагогічних теорій / Н.О. Федчишин // Міжнародне співробітництво в освіті в умовах глобалізації : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / відп. ред. В.М. Єфімова. – Симферополь : Апрель, 2012. – С. 350 – 352.

52. **Федчишин Н.О.** Проблема розподілу навчання крізь призму гербартіанської педагогіки / Н.О. Федчишин // Мовна комунікація: наука, культура, медицина : збірник матеріалів науково-практичної конференції до 55-річчя Тернопільського державного медичного університету імені І.Я. Горбачевського. – Тернопіль : ТДМУ, 2012. – С. 110 – 111.

53. **Федчишин Н.О.** Авторська концепція К.-Ф. Стоя у питаннях інституціоналізації навчання та виховання Німеччини / Н.О. Федчишин // Науково-практичний журнал. – «Международное сотрудничество в образовании в условиях глобализации» : материалы второй Международной научно-практической конференции. Часть 1 / отв. ред. В.М. Ефимова. – Симферополь : ДИАЙПИ, 2013. – С. 314 – 319.

54. **Федчишин Н.О.** Особливості підготовки вчителя до організації навчально-виховного процесу в педагогіці гербартіанства / Н.О. Федчишин // Матеріали VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми

та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД» : збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – С. 211 – 213.

55. **Федчишин Н.О.** Реалізація ідей системи вищої освіти у Німеччині в умовах Болонського процесу / Н.О. Федчишин, Л.М. Бойчук // Кредитно-модульна система організації навчального процесу у вищих медичних (фармацевтичному) навчальних закладах України на новому етапі : матеріали Х ювілейної Всеукр. навч.-наук. конф. за участю (Тернопіль, 18 – 19 квітня 2013 р.) : у 2 ч. / Терноп. держ. мед. ун-т ім. І.Я. Горбачевського. – Тернопіль : ТДМУ, 2013. – Ч. 1. – С. 217 – 219.

56. **Федчишин Н.О.** Актуалітети реалізації ідей гербартіанства в педагогічній думці Німеччини / Н.О. Федчишин // Педагогічна компаративістика – 2013: трансформації в освіті та український контекст : матеріали наук.-практ. семінару (Київ, 10 червня 2013 р.) / Ін-т педагогіки НАПН України / за заг. ред. О.І. Локшиної. – К. : Педагогічна думка, 2013. – С. 33 – 34.

57. **Федчишин Н.О.** Рецепції щодо викладання іноземних мов у педагогіці Німеччини: досвід гербартіанства / Н.О. Федчишин, І.В. Теремчук, А.Д. Яворівська // Наука і освіта у глобалізованому світі: традиції, сьогодення, перспективи : матер. Міжн. науково-практ. конф., 17 – 18 жовтня 2013 р. м. Умань. – Умань : ПП Жовтий О.О., 2013. – Ч. 2. – С. 191 – 194.

58. **Федчишин Н.О.** Гербартіанська педагогіка в німецькомовних країнах ХІХ ст.: приклад Словенії / Н.О. Федчишин // Педагогічна компаративістика – 2014: трансформації в освіті та український контекст : матеріали наук.-практ. семінару (Київ, 5 червня 2014 р.) / Ін-т педагогіки НАПН України / за заг. ред. О.І. Локшиної. – К. : Педагогічна думка, 2014. – С. 42 – 43.

59. **Федчишин Н.О.** Рідна мова у трактуванні українських та німецьких педагогів / Н.О. Федчишин, Н.І. Єлагіна // Українська професійна мова: історія і сучасність : збірник матеріалів регіональної науково-практичної конференції. – Тернопіль : ТДМУ, 2014. – С. 25 – 27.

60. **Федчишин Н.О.** Гербартіанська педагогіка: етапи становлення та розвитку / Н.О. Федчишин // Актуальні проблеми сучасних історико-педагогічних досліджень шкільної освіти : збірник тез і анотованих матеріалів ХІV Всеукраїнської історико-педагогічної науково-практичної конференції. – К. : Інститут педагогіки НАПН України, 2014. – С. 66 – 67.

61. **Федчишин Н.О.** Тестовий іспит як складова підготовки медичних працівників в університетах Австрії / Н.О. Федчишин, Г.І. Кліщ, Н.І. Єлагіна // Освіта та медицина в добу глобалізації: вітчизняний та зарубіжний контекст : матеріали регіональної науково-методичної конференції. – Тернопіль : ТДМУ, 2014. – С. 53 – 55.

62. **Федчишин Н.О.** Екстраполяція ідей школи Гербарта / Н.О. Федчишин // Педагогічна компаративістика – 2015: якісний вимір освіти та український контекст : матеріали наук.-практ. семінару (Київ, 11 червня 2015 р.) / Ін-т педагогіки НАПН України / за заг. ред. О.І. Локшиної. – К. : Педагогічна думка, 2015. – С. 33 – 34.

63. **Федчишин Н.О.** Роль родини та сімейного виховання в організації освітнього процесу Німеччини в контексті гербартіанської педагогіки /

Н.О. Федчишин // Сучасна германістика та романістика: мова в контексті культури : матеріали Всеукраїнської наукової конференції (21 – 22 травня 2015 р.) / упорядник тез/упорядники : І.Я. Глазкова, В.В. Богдан, О.О. Каліберда. – Бердянськ : Видавець: Ткачук О.В., 2015. – С. 196 – 200.

64. **Fedczyszyn N.** Johann Friedrich Herbart i pedagogika herbertowska w Europi / N. Fedczyszyn, A. Wyhruszcz, D. Stepkowski // Розвиток іншомовної компетентності: методичні, психологічні, лінгвістичні аспекти : матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції, 21 – 22 травня 2015 р. – Тернопіль : ТНЕУ, 2015. – С. 33 – 38.

65. **Федчишин Н.О.** Вплив гербартіанства на педагогічні інституції Австро-Угорщини / Н.О. Федчишин // Педагогічна компаративістика – 2016: трансформації в освіті та український контекст : матеріали наук.-практ. семінару (Київ, 6 червня 2016 р.) / Ін-т педагогіки НАПН України ; за заг. ред. О.І. Локшиної. – К. : Педагогічна думка, 2016. – С. 34 – 36.

АНОТАЦІЇ

Федчишин Н.О. Розвиток ідей гербартіанської педагогіки в теорії і практиці німецькомовних країн (друга половина XIX – XX ст.). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. – Дрогобич, 2016.

У дисертації обґрунтовано новий підхід до розв'язання проблеми теорії і практики гербартіанської педагогіки в німецькомовних країнах другої половини XIX – XX ст. Проаналізовано передумови реформування системи освіти та запропоновано оцінку діяльності гербартіанців в історії педагогіки, виявлено відмінності між поглядами Й.-Ф. Гербарта і гербартіанців. З'ясовано роль «Спілки наукової педагогіки», висвітлено гуманістичну спрямованість гербартіанства, структурні та змістові особливості гербартіанської педагогіки.

Виокремлено періоди розвитку гербартіанської педагогіки, процеси формування, зміни в напрямках, ідеях, принципах і завданнях навчально-виховного процесу, розкрито шляхи інтеграції гербартіанської педагогіки в освітній простір Австрії, Австро-Угорщини, Швейцарії, з'ясовано закономірності розвитку авторських дидактичних систем. Розкрито значення теорії і практики гербартіанської педагогіки в процесі реформування соціальної педагогіки, схарактеризовано проблему підготовки вчителя, психологічні основи гербартіанської педагогіки та значення теоретичної спадщини гербартіанців у сучасній історії педагогіки.

У дисертації розроблено концептуальну модель гербартіанської педагогіки та запропоновано експертну оцінку значущості розвитку гербартіанської педагогіки за сучасних умов.

Ключові слова: гербартіанська педагогіка, теорія і практика, підготовка вчителя, зміст, форми, методи, принципи навчання.

Федчишин Н.О. Развитие идей гербартианской педагогики в теории и практике немецкоязычных стран (вторая половина XIX – XX вв.). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франко. – Дрогобыч, 2016.

В диссертации обоснован новый подход к решению проблемы теории и практики гербартианской педагогики в немецкоязычных странах второй половины XIX – XX вв. Проанализированы предпосылки реформирования системы образования, оценка деятельности гербартианцев в истории педагогики, выявлены различия между Й.-Ф. Гербартом и гербартианцами. Выяснена значимость «Союза научной педагогики», освещена гуманистическая направленность гербартианства, структурные и содержательные особенности гербартианской педагогики.

Выделены периоды развития гербартинской педагогики, рассмотрены процессы формирования, содержательные изменения в направлениях, идеях, принципах и задачах учебно-воспитательного процесса, раскрыты пути интеграции гербартианской педагогики в образовательное пространство Австрии, Австро-Венгрии, Швейцарии, выяснены закономерности развития авторских дидактических систем. Раскрыто значение теории и практики гербартианской педагогики в процессе реформирования социальной педагогики, охарактеризована проблема подготовки учителя, выяснены психологические основы и значение теоретического наследия гербартианцев в современной истории педагогики.

В диссертации разработана концептуальная модель гербартианской педагогики и предложена экспертная оценка значимости развития гербартианской педагогики в современных условиях.

Ключевые слова: гербартианская педагогика, теория и практика, подготовка учителя, содержание, формы, методы, принципы обучения.

Fedchyshyn N.O. Development of ideas of Herbartian pedagogy in theory and practice in German-speaking countries (the second half of XIX – XX centuries). – Manuscript.

Thesis for a Doctor Degree in Pedagogical Sciences, specialty 13.00.01 – General Pedagogy and History of Pedagogy. – Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. – Drohobych, 2016.

The thesis represents a new approach to solving the problem of theory and practice of Herbartian pedagogy in German-speaking countries in the second half of XIX – XX centuries. The author analyzed preconditions of education system reforming as well as assessed the Herbartians' activity in the history of pedagogy. It is proved that the history of pedagogical thought of Western Europe has been represented by a wide variety of pedagogical trends and concepts.

The differences between the views of J.F. Herbart and the Herbartians were determined. Taking into account the peculiarities of such terms as *moral and*

religious beliefs, pedagogical tact, cultural and historical education stages there was found that the Herbartians focused on the development of the child according to psychological laws and recommended to select mentally developing material, following the ideas of cultural and historical stages, and on this basis the Herbartians prepared and justified the new *system of curriculum* that was to some extent contradictory to the views of their teacher.

The author found out the importance of the «Union of scientific pedagogy». The thesis highlights the humanistic orientation of Herbartianism as well as structural and substantive features of Herbartian pedagogy. There has been proved that Herbartianism is regarded as a classic example in the history of pedagogy, as a model of scientific school, and as a unique scientific system. Within the framework of interpretations of Herbart's pedagogy as a science about the upbringing in a universal status, the Herbartians tried to provide theoretical basis for understanding of the learning process. The Herbartians distanced themselves from the training that only either educates, or gives knowledge, and they expanded the idea from *raising education* to *developmental one* with a focus on the art of teaching. The Herbartians proposed their own model of teacher training, which included a combination of a high level of theoretical knowledge and a willingness to practice.

The author has worked out the periodization of Herbartian pedagogy development in accordance with the processes of formation and substantive changes in ideas, principles and objectives of the education/bringing-up process. The forms of organization, curricula, textbooks, materials, methods of teaching in German-speaking countries (Germany, Austria-Hungary, Switzerland) as well as the form and content of professional teaching staff training at universities and teachers' seminars were influenced by Herbartianism. Teacher, trained on the Herbartian basis, put acquired knowledge and skills to use. In the late XIX century, theological and philosophical-oriented theoretical pedagogy in education system based on the principles of Herbartian school was legalized at the universities in German-speaking countries. The thesis reveals ways of integration of Herbartian pedagogy in educational sphere of Austria, Austro-Hungary, Switzerland. There have been found the laws of development of authors didactic systems. The author revealed the importance of theory and practice of Herbartian pedagogy in the process of social pedagogy reforming. The teacher training issues were characterized and psychological basis of Herbartian pedagogy as well as theoretical heritage value of the Herbartians in the modern history of pedagogy were determined in the thesis.

There has been proved a scientific approach to teacher training in the Herbartians' views who found it in two theoretical concepts: rational tact and constructive ideas combined with training. The most effective and interesting was the idea of *professionalism*; the more popular this idea became, the greater was the number of students, trainees, participants of summer courses, pedagogical seminars. Herbartian concept of study has been compared to modern one that is proposed by many educational institutions which provide theoretical knowledge of pedagogy, psychology, methodology and vocational practice by means of visiting of lessons, trial lessons, and reciprocal visiting of lessons.

Recognition of T. Ziller as a pedagogue and educational reformer has been given in the thesis. T. Ziller combined scientific pedagogy with Christian one in order to obtain a conceptual and wholistic research of didactics and teacher training, he structured school as well as social and educational dimensions and he embodied his ideas into practice in the work of the school. It became possible through the establishment of a number of educational institutions and publishing of scientific periodicals. T. Ziller school's success can be measured in many points as a result of research-oriented center and a dynamic practically-directed society of researchers.

There has been explained T. Ziller's definition of upbringing goal based on religious principles that did not contribute to the attractiveness of his pedagogy, but the religious aspect combined two contradictory issues of the XIX century pedagogy in Herbartian pedagogy: christianism and scientificity. Instead of justifying pedagogy one-sided from the perspective of faith, religious beliefs or intellect, there were united religion, ethics and psychology in his doctrine.

Special attention has been paid to the influence of the ideas of Herbartian pedagogy representatives on theoretical concepts of national researchers.

The author has worked out the conceptual model of Herbartian pedagogy and generalized the expert assessment of the importance of Herbartian pedagogy development in modern world.

Key words: Herbartian pedagogy, theory and practice, teacher training, content, forms, methods, principles of education.

Підписано до друку 02.10.2016. Формат 60х90/16.
Папір офсетний. Гарнітура «Times New Roman».
Друк. арк. 1,9. Зам. № 282. Тираж 100. Друк на ризографі.

Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного
педагогічного університету імені Івана Франка
82100, Дрогобич, вул. І. Франка, 24, к. 42